

Міністерство освіти і науки України
Національний університет
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
Навчально-науковий інститут фінансів, економіки, управління і права
Кафедра публічного управління, адміністрування та права

Кваліфікаційна магістерська робота

тема: «Державна підтримка малого і середнього підприємництва в
Україні»

Виконала:

студентка групи 2м – ПУ спеціальності 281
«Публічне управління та адміністрування»

_____ Л. А. Свистун

Науковий керівник:

професор кафедри публічного управління,
адміністрування та права, доктор наук з
державного управління, професор

_____ В. П. Задорожний

Полтава – 2022 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ МАЛОГО Й СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА	7
1.1. Зміст і завдання державної підтримки розвитку малого і середнього підприємництва	7
1.2. Інструментарій державної підтримки малого і середнього підприємництва в Україні.....	14
1.3. Перспективи застосування в Україні зарубіжного досвіду підтримки МСП	22
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ТА ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ.....	30
2.1. Розвиток малого і середнього підприємництва в Україні та його державна підтримка	30
2.2. Дослідження впливу пандемії коронавірусу та воєнного стану на бізнес-середовище України	38
2.3. Програми фінансової підтримки розвитку малого і середнього підприємництва.....	44
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ СИСТЕМНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ВЛАДИ ТА ЛОКАЛЬНОГО БІЗНЕСУ	54
3.1. Шляхи налагодження комунікації «влада – бізнес».....	54
3.2. Підтримка функціонування малого бізнесу в умовах воєнного стану	59
3.3. Напрями удосконалення інструментарію підтримки МСП	65
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	76
ДОДАТКИ	85

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасному світі та ринковій економіці мале й середнє підприємництво (далі – МСП) знаходиться у центрі економічних інтересів та є драйвером зростання територіальних громад, формуючи податкову базу місцевих бюджетів. Забезпечення доступу підприємств малого бізнесу до фінансових, трудових та матеріальних ресурсів у відповідних обсягах є передумовою їх розвитку і зростання. А наявність програм державної підтримки стає критично необхідним фактором для їх виживання під час війни, яку зараз переживає наша країна, і яка має глибокий вплив на малий і середній бізнес, вимагаючи глибинних змін державної політики. З огляду на зазначене, дана тема є особливо актуальною.

Дослідженню проблем розвитку МСП присвятили праці такі вчені: З.Варналій, В.В. Дергачова, М.М. Ільчук, А.М. Каменична, О. Квасниця, В.В.Коваленко, О. Красовська, М.І. Мальований, О. Марченко, Т.А. Піхняк, Г.О. Поліщук, В. В. Русанюк, Д. О. Смоленніков, Л. В. Соколова, О. Хотенко, Л. В. Чуприна та ін. Разом із цим, поглиблення вимагають дослідження особливостей державної підтримки розвитку малого і середнього підприємництва.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у вивченні теоретичних засад і практичних інструментів державної підтримки розвитку малого і середнього підприємництва в Україні.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

- визначити зміст і завдання державної підтримки малого і середнього підприємництва;
- вивчити інструментарій державної підтримки малого і середнього бізнесу;
- узагальнити зарубіжний досвід підтримки МСП;
- проаналізувати тенденції розвитку малого і середнього підприємництва в сучасних умовах;

- оцінити державні програми підтримки МСП в Україні;
- дослідити банківські та грантові програми допомоги малому підприємству;
- обґрунтувати напрями удосконалення державної підтримки малого і середнього підприємства у період воєнного стану;
- запропонувати шляхи налагодження комунікації «влада – бізнес».

Об'єктом дослідження є державна політика з підтримки суб'єктів малого і середнього підприємства.

Предметом дослідження є теоретичні й прикладні засади формування і реалізації державної політики з підтримки суб'єктів малого і середнього підприємства.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є сукупність методів наукового пізнання інструментів й механізму державної підтримки малого і середнього підприємства. А саме загальнонаукові методи: теоретичних досліджень (аналіз та синтез), історичний, монографічний, метод наукової абстракції, емпіричних досліджень (спостереження, вимірювання, порівняння); а також специфічні: аналіз ситуацій, метод інтерпретації результатів, статистичний та графічний.

Інформаційною базою дослідження є фундаментальні дослідження, що знайшли своє втілення у монографіях, наукових працях й практико-орієнтованих роботах зарубіжних й вітчизняних науковців у сфері підприємства, державного регулювання розвитку малого і середнього бізнесу; статистичні й аналітичні матеріали Державної служби статистики України, Державного комітету з питань регуляторної політики та підприємства, міністерств і відомств; нормативно-правові акти у сфері підприємства.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробленні рекомендацій щодо підтримки релокації та функціонування МСБ в умовах воєнного стану.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони

можуть бути використані суб'єктами на різних рівнях публічного управління з метою покращення середовища ведення бізнесу й підтримки розвитку малих підприємств в регіонах України. Основні положення і висновки роботи можуть використовуватися при розробці місцевих програм підтримки МСП.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження за темою магістерської дипломної роботи оприлюднені у формі доповідей. За результатами проведеного дослідження опубліковано тези:

«Напрями державної підтримки суб'єктів малого і середнього підприємництва в умовах воєнного стану», яка включена до збірника матеріалів III Міжнародна науково-практична конференція «Наукове забезпечення міжнародних економічних відносин та соціально-економічного розвитку в аграрній і суміжних сферах в умовах глобалізації та військового стану в Україні» 30 листопада 2022 р. Полтава, ПДАУ, 2022. С.39-41.

«Фінансові можливості для малого бізнесу у період воєнного стану в Україні», що включено до збірника матеріалів XII Міжнародної науково-практичної конференції «Current challenges, trends and transformations», 13-16 грудня 2022 р., Бостон, International Science Group.2022. С.134-135.

Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний зміст викладено на 85 сторінках друкованого тексту, робота містить 15 таблиць, 14 рисунків та 8 додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ МАЛОГО Й СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

1.1. Зміст і завдання державної підтримки розвитку малого і середнього підприємництва

Економіка розвинутої країни значно залежить від розвитку малого і середнього підприємництва (МСП). МСП є одним з найважливіших соціально-економічних інститутів у країнах Європи, Америки та інших розвинених економічних систем і формує «середній клас» як основу конкурентоспроможної економіки. Фахівці-економісти вважають, що МСП слугує базою ринкової економіки і стимулює її структурну перебудову, зміцнює економічну базу територій і регіонів, збільшує обсяги виробництва і роздрібного товарообороту. МСП забезпечують створення додаткових робочих місць і зайнятість населення, зумовлюють розвиток конкурентного середовища, стимулюють інновації та впровадження прогресивних досягнень науково-технічного прогресу, водночас виконуючи важливу соціальну роль забезпечуючи джерело доходу для значних прошарків населення [3].

МСП займає вагоме місце у національній економіці України за такими критеріями як кількість суб'єктів підприємництва, зайнятість, обсяги виготовленої і реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг). Про це свідчить те, що: 99,98% зареєстрованих юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців (ФОП) належать до суб'єктів МСП; на МСП задіяні близько 7 млн осіб, (82% від усіх зайнятих); сектор МСП продукує 65% обсягу реалізації товарів, робіт і послуг та 64% валової доданої вартості в країні. У деяких галузях економіки (будівництво, адміністративне і допоміжне обслуговування, професійна, наукова та технічна діяльність) зайнятість у малому бізнесі становить більше 90% [9; 20].

Різні держави визначають власні критерії віднесення підприємств до

сектору МСП (таб.1.1).

Таблиця 1.1

Класифікація суб'єктів малого і середнього підприємництва в Україні

Закон №4618-VI	Закон 2157-III
Мікропідприємства	
<p>Мікропідприємства – це підприємства, показники яких на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передує звітному, відповідають щонайменше двом з таких критеріїв:</p> <ul style="list-style-type: none"> • балансова вартість активів — до 350 тис євро; • чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) — до 700 тис євро; • середня кількість працівників — до 10 осіб. 	<p>Суб'єкти: юридичні особи — суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 млн євро, визначену за середньорічним курсом НБУ.</p>
Малі підприємства	
<p>Малим є підприємство, яке не відповідає критеріям для мікропідприємств і показники якого на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передує звітному, відповідають щонайменше двом з таких критеріїв:</p> <ul style="list-style-type: none"> • балансова вартість активів — до 4 млн євро; • чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) — до 8 млн євро; • середня кількість працівників — до 50 осіб. 	<p>Суб'єкти: юридичні особи — суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 млн євро, визначену за середньорічним курсом НБУ.</p>
Середні підприємства	
<p>Середніми є підприємства, які не відповідають критеріям для малих підприємств та показники яких на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передує звітному, відповідають щонайменше двом з таких критеріїв:</p> <ul style="list-style-type: none"> • балансова вартість активів — до 20 млн євро; • чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) — до 40 млн. євро; • середня кількість працівників — до 250 осіб. 	<p>Інші суб'єкти господарювання належать до суб'єктів середнього підприємництва.</p>

Джерело: сформовано автором на основі [60; 61]

Термін «мале і середнє підприємництво» досить часто замінюють поняттям «малий і середній бізнес», оскільки досі серйозного розмежування

між ними немає. Більш правильним вважається термін «підприємництво», що передбачає цілеспрямовану підприємницьку діяльність юридичної або фізичної особи, пов'язану із підвищеним ризиком, яка заснована на використанні інноваційних ідей, основною метою має максимізацію прибутку за рахунок виробництва й продажу продукції, товарів (виконання робіт і надання різноманітних послуг), і яка враховує соціальний і екологічний складники господарської діяльності юридичної чи фізичної особи з обов'язковим дотриманням законодавчих норм [6].

З. Варналій вважає, що мале підприємництво є самостійною (за рахунок власних коштів) систематичною інноваційною діяльністю громадян-підприємців та малих підприємств на власний ризик з метою отримання підприємницького доходу (надприбутку) [6, с. 60].

В. Кредісов стверджує, що МСП передбачає не просто відносно невеликі розміри підприємства та масштаби господарської діяльності, а й його обов'язкове базування на повній економічній відповідальності, на ризикованій інноваційній основі, на персоніфікованих і гнучких методах управління й організації відтворення з метою отримання максимального підприємницького прибутку з одиниці затраченого капіталу [29, с.7].

Проблема диверсифікації вітчизняної економіки є дуже нагальною, адже зараз усе більш зрозуміло, що неможливо побудувати сильну конкурентну державу із суттєвою часткою в економіці великих підприємств. Малі і середні підприємства забезпечують гнучкість і стійкість економічної системи, наближають її до потреб кінцевих споживачів.

На відміну від великого бізнесу, малі і середні підприємства майже завжди знаходяться в тісних контактах з клієнтами, що дає їм змогу швидше адаптуватися й проявити гнучкість залежно від змін зовнішнього середовища і потреб ринку. До факторів конкурентних переваг МСП найчастіше відносять: сервіс, ціну, якість та місце розташування.

Переваги й недоліки розвитку малого і середнього підприємництва наведено в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Переваги і недоліки розвитку підприємств малого і середнього бізнесу

Переваги	Недоліки
для бізнесу:	
- вища гнучкість й мобільність;	- вищий ризик банкрутства;
- упровадження досягнень НТП;	- чутливість до впливу фінансових криз;
- оперативність прийняття рішень;	- постійне пристосування до умов ринку;
- високий досвід й кваліфікація персоналу;	- обмеженість у власних фінансових ресурсах;
- висока швидкість обороту капіталу;	- менші можливості розширення діяльності;
- вища здатність адаптації до змін кон'юнктури ринку;	- обмеженість отримання кредитних ресурсів;
- здатність об'єднувати зусилля й співпрацювати з великим бізнесом.	- висока залежність від рівня державної підтримки;
для держави:	
- забезпечення зайнятості населення;	- необхідність надання пільг з оподаткування, ліцензування, кредитування підприємств;
- зростання числа суб'єктів підприємницької діяльності;	- зростання числа підприємств-банкрутів;
- насичення ринку товарами та послугами;	- підвищення витрат держави на фінансово-кредитну, інформаційну, матеріально-технічну й інвестиційну підтримку підприємств МСБ.
- зростання надходжень від податків й зборів;	

Джерело: сформовано автором на основі [70]

До основних наслідків розвитку малого і середнього підприємництва для країни, можна віднести наступне:

- 1) інноваційне зростання й інноваційний розвиток галузей, регіонів й країни в цілому;
- 2) підвищення рівня життя населення регіонів й країни у цілому;
- 3) формування і сталий поступовий розвиток інноваційної економіки держави.

Практика розвинутих економік свідчить, що малі й середні інноваційні підприємства є важливим чинником стабільної державної економіки, а їх кількість й ступінь спроможності визначає, наскільки економіка цієї країни досягла рівня соціально орієнтованого ринку. Левову частку економічного потенціалу розвинутих країн світу становлять саме малі й середні

підприємства. Наприклад, у ЄС частка малих і середніх підприємств становить 99% від загальної кількості всіх підприємств, і вони ж створюють 65 млн. робочих місць [4].

Беручи до уваги важливу роль МСП для розвитку економіки, цілком доречною і послідовною є політика урядів країн зі створення сприятливих умов для підтримки і розвитку такого бізнесу. Що ж розуміється під такою підтримкою.

Відповідно до Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» «...державна допомога суб'єктам господарювання (далі – державна допомога) – це підтримка у будь-якій формі суб'єктів господарювання за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів, що спотворює або загрожує спотворенням економічної конкуренції, створюючи переваги для виробництва окремих видів товарів чи провадження окремих видів господарської діяльності» [57].

Науковці Соколова Л. В. і Манакова О. В. трактують державну підтримку через систему таких її складових як фінансово-кредитна, податкова та нефінансова підтримка [65, с. 14]. Булана О. О. ототожнює терміни «державна підтримка» і «державна допомога» [5, с. 150]. Ми підтримуємо таку думку, що «державна підтримка» є складовою частиною «державного регулювання» [47; 64].

Вцілому переважна більшість трактувань «державної підтримки МСП» передбачає формування сприятливих умов для розвитку бізнесу:

– «...створення державою організаційно-правових і фінансово-економічних умов для розвитку підприємницьких структур» [47, с. 4];

– «...розробка та реалізація системи державних програм науково-технічного, ресурсного, фінансового, консультативного, кадрового та іншого сприяння розвитку підприємництва» [30, с. 183];

– «... будь-які державні заходи з фінансового сприяння в інтересах суб'єктів господарювання, що створюють для цих суб'єктів прями чи приховані переваги і мають грошову оцінку...» [48, с. 128];

– «...налагоджена система пільгового фінансування пріоритетних галузей і суб'єктів малого і середнього підприємництва; система заходів нарощування адаптивності та конкурентоспроможності суб'єктів малого і середнього підприємництва контролюючого, виконавського, законодавчого характеру» [64, с. 104].

Отже, державна підтримка розвитку МСП – це система заходів (правових, організаційних, економічних, політичних, стабілізаційних тощо), які покликані розвивати й стабілізувати сферу МСП.

На думку вчених, державна підтримка підприємництва існує ще з XV ст. Тоді основним засобом підтримки були протекціоністські тарифи країн Європи на імпортовані товари промислової групи та стимулювання експорту товарів. Поступово до заходів державної підтримки додавалися податкові стимули здійснення підприємницької діяльності [46].

В Україні державна підтримка розвитку МСП регламентується Конституцією України й рядом нормативно-правових документів, а саме: Господарський і Податковий Кодекси України; Закони України «Про підприємництво»; «Про державну підтримку малого підприємництва»; «Про підприємства в Україні»; «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва» тощо.

Діючий базовий нормативний документ, який регламентує надання державної підтримки суб'єктам МСП – Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого та середнього підприємництва» [61]. Саме ним визначаються правові й економічні засади державної політики нашої держави у сфері підтримки й розвитку МСП, а також визначенні суб'єктів малого й середнього підприємництва. Відповідно до цього Закону «державна підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва та об'єктів інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва включає фінансову, інформаційну, консультаційну підтримку, у тому числі підтримку у сфері інновацій, науки і промислового виробництва, підтримку суб'єктів малого і середнього підприємництва, що провадять експортну діяльність,

підтримку у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу» [61].

Мета державної політики у сфері розвитку МСП відображена на рисунку 1.1.

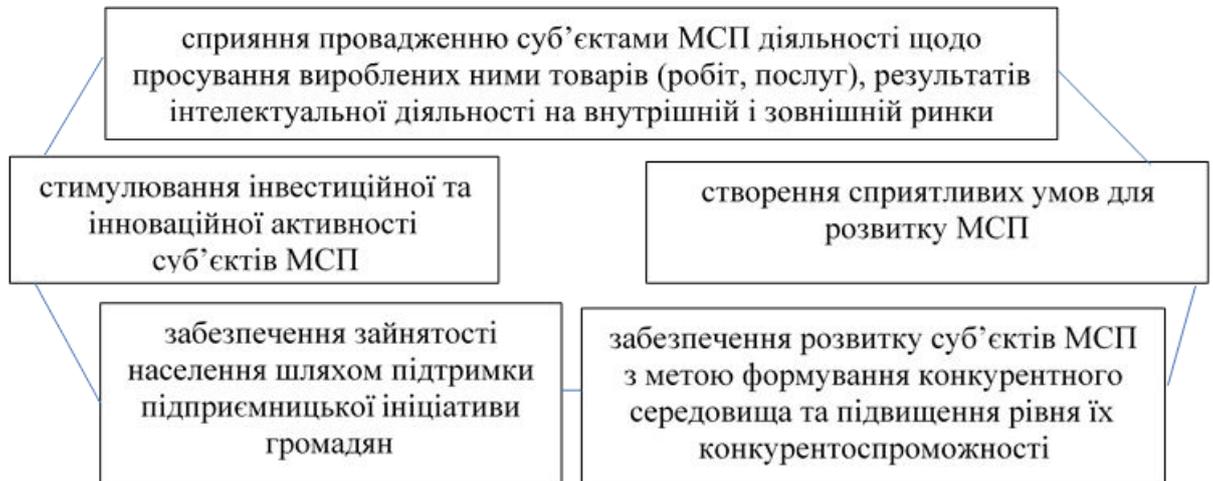

Рис. 1.1 – Мета державної підтримки МСП в Україні

Джерело: сформовано автором на основі [61]

Державна політика у сфері розвитку МСП в основному полягає у:

- спрощенні й удосконаленні порядку ведення обліку з метою оподаткування;
- впровадженні спрощеної системи оподаткування, обліку й звітності;
- залученні представників МСП до реалізації соціально-економічних й науково-технічних програм;
- підтримці постачання продукції (робіт, послуг) малих і середній підприємств для державних і регіональних потреб;
- фінансовій підтримці МСП шляхом державних програм кредитування, гарантій для отримання кредитів, часткових компенсацій відсоткових ставок за кредитами тощо;
- сприянні розвитку інфраструктури підтримки МСП;
- гарантуванні прав МСП при здійсненні фінансового і державного нагляду (контролю);

- спрощенні дозвільних процедур й процедур здійснення державного нагляду (контролю), отримання документів дозвільного характеру та скороченню строку проведення таких процедур;
- організації підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації кадрів для МСП;
- впровадженні механізму сприяння й стимулювання до використання у виробництві суб'єктами МСП новітніх технологій [61].

В результаті впровадження реформи децентралізації підтримка МСП на локальному й регіональному рівнях підвищує свою актуальність. Важливо створити ефективну політику підтримки МСП на рівні окремих територіальних громад, зважаючи на те, що підтримка МСП безпосередньо належить до сфери відповідальності місцевих органів влади [16].

Отже, суб'єкти малого і середнього підприємництва виступають базовою ланкою національної економіки держави, тому для їх розвитку й стабільного функціонування необхідна ефективна державна підтримка. В Україні державна підтримка МСП включає наступні аспекти: державне регулювання сектору МСП шляхом створення державними органами економічних, правових, соціальних, організаційних умов для розвитку бізнесу; надання спектру стимулів та заохочень.

1.2. Інструментарій державної підтримки малого і середнього підприємництва в Україні

Державні інструменти підтримки суб'єктів підприємництва часто відіграють вирішальну роль у становленні й розвитку МСП. На переконання науковців [9; 11; 19; 22; 72] інструменти державної підтримки МСП доцільно поділяти на: матеріально-технічні, фінансові, інвестиційні, податкові, регулятивні, організаційні, науково-технічні. Окремо виділяються: сприяння самофінансуванню підприємств і ФОПів, захист вітчизняних суб'єктів

господарювання, регулювання зовнішньоекономічних відносин, екологічні важелі регулювання підприємницької діяльності.

Державна підтримка суб'єктів МСП охоплює усі ключові ланки суспільного життя й втілена у основних стратегічних та програмних документах, які впливають на розвиток підприємництва (додаток А).

Основні види державної підтримки суб'єктів МСП наведені на рис. 1.2. Dodatok B деталізує види державної підтримки суб'єктів МСП, й наглядно ілюструє порядок та шляхи їх використання.

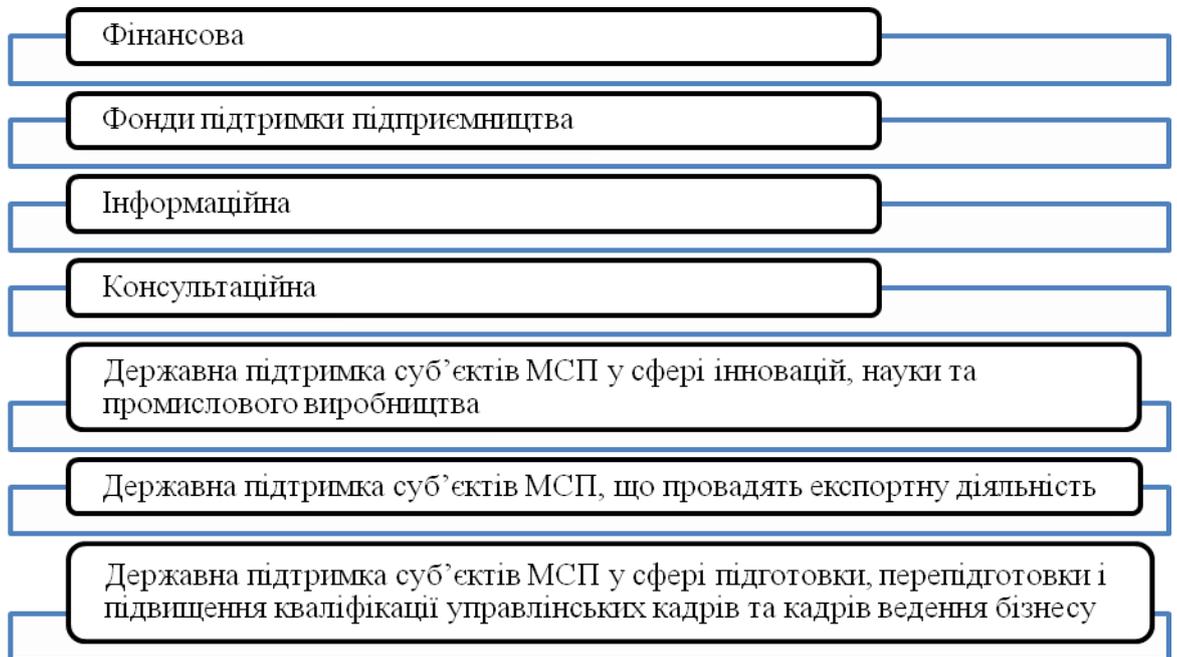

Рис. 1.2 – Основні види державної підтримки суб'єктів МСП [57]

Однією з ключових на етапі започаткування та розвитку діяльності є фінансова державна підтримка МСП, що включає:

- 1) часткову компенсацію відсоткових ставок за кредитами, які надаються на реалізацію проектів суб'єктів МСП;
- 2) часткову компенсацію лізингових, факторингових платежів й платежів за користування гарантіями;
- 3) надання кредитів, у т.ч. мікрокредитів для започаткування й ведення власної справи;
- 4) надання позик на придбання й впровадження нових технологій;

- 5) надання гарантій і поруки за кредитами суб'єктів МСП;
- 6) компенсацію видатків на розвиток кооперації між суб'єктами МСП та великими підприємствами;
- 7) фінансову підтримку впровадження енергозберігаючих й екологічно чистих технологій;
- 8) інші види фінансової державної підтримки.

Порядок використання коштів державного бюджету з метою фінансової державної підтримки суб'єктів МСП затверджується відповідно до вимог бюджетного законодавства [61].

Згідно Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» державна допомога «полягає у передачі ресурсів держави чи місцевих ресурсів окремим суб'єктам господарювання, а також у втратах доходів відповідних бюджетів» [57]. Така допомога може реалізовуватися в різних формах (рис. 1.3).

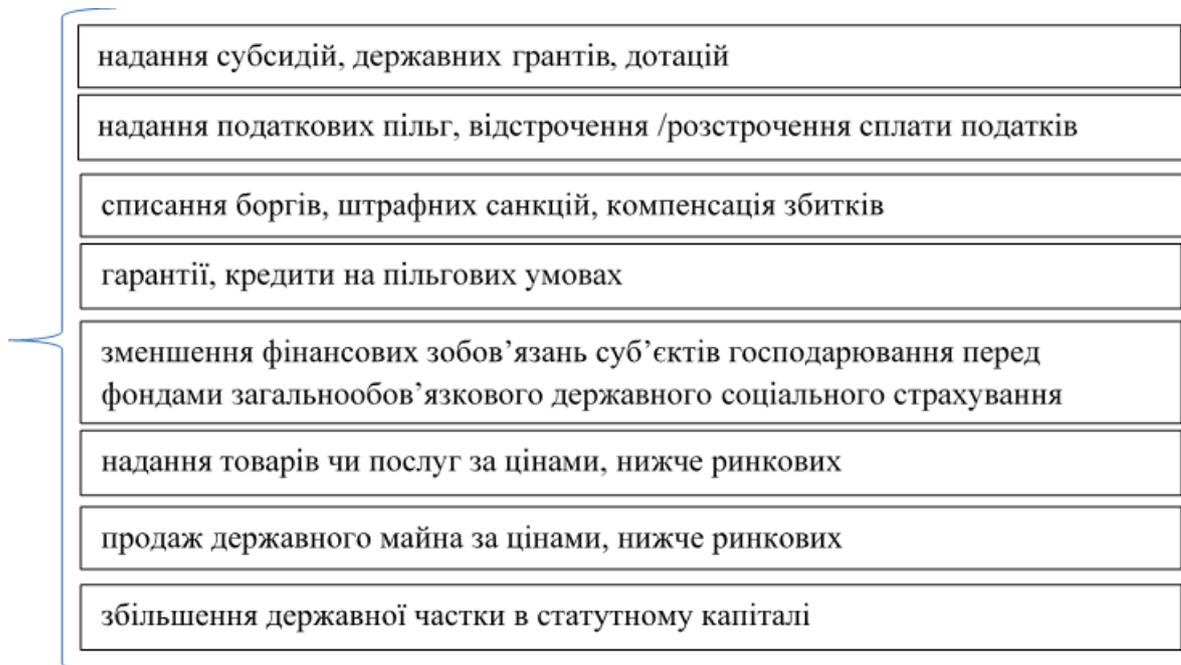

Рис. 1.3 – Форми державної допомоги суб'єктам МСП [57]

На даний час заходи й механізми державної підтримки суб'єктів МСП реалізуються через систему відповідних програм. Розробка й впровадження програм (на державному, регіональному і локальному рівнях) належить до

компетенції уповноважених органів відповідного сектору розвитку бізнесу. До цих процесів долучаються центральні та регіональні органи виконавчої влади, громадський сектор.

Узагальнений перелік діючих програм державної підтримки МСП у розрізі міністерств, організацій, установ свідчить, що переважна більшість програм підтримки бізнесу розроблена й впроваджується Міністерством аграрної політики та продовольства України. Державні банківські установи надають фінансову підтримку шляхом видачі кредитів та інших фінансових послуг (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Програми державної підтримки суб'єктів МСБ в Україні

№ з/п	Уповноважений орган	Програми підтримки
1	Міністерство аграрної політики та продовольства України	1. Бюджетна дотація для розвитку с/г товаровиробників та стимулювання виробництва с/г продукції. 2. Часткова компенсація вартості с/г техніки та обладнання. 3. Державна підтримка фермерських господарств. 4. Регіональні програми розвитку АПК.
2	Державна служба зайнятості	1. Започаткування власного бізнесу за сприяння державної служби зайнятості.
3	Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України	1. Податкові та митні пільги. 2. Отримання "зеленого тарифу".
4	Антимонопольний комітет України	1. Державна допомога суб'єктам господарювання. 2. Портал державної допомоги.
5	Міністерство цифрової трансформації України	1. Дія.Бізнес. 2. «Декларація».
6	Міністерство економіки України	Надання грантів для створення або розвитку бізнесу: 1. Мікрогранти на створення або розвиток власного бізнесу. 2. Гранти для створення або розвитку садівництва, ягідництва та виноградарства. 3. Гранти для створення або розвитку тепличного господарства. Державний кредит 5-7-9%

Джерело: сформовано автором на основі [43; 22; 18; 32; 34-36; 40]

Перелік програм підтримки підприємців постійно доповнюється. Зокрема, це програми підтримки спільно з міжнародними організаціями у рамках міждержавної технічної допомоги.

1) Програма для управлінських кадрів сфери підприємництва України (Fit for partnership with Germany). Програма дає змогу вітчизняним підприємцям й менеджерам підвищити свої професійні компетенції у питанні ведення бізнесу, набути нових компетенцій у сфері зовнішньоекономічної діяльності, встановити ділові контакти з німецькими й іншими іноземними партнерами, просувати українську продукцію й послуги на міжнародних ринках. Програма відкриває такі можливості для МСБ: взяти участь у коопераційній сесії у Німеччині протягом 1 місяця; встановити контакти із німецькими компаніями й знайти партнерів; отримати інформацію про можливості продажу продукції до Німеччини; знайомитися з технологіями, обладнанням й матеріалами, що пропонують німецькі компанії й придбати їх; долучитися до міжнародної бізнес-спільноти; отримати практичний досвід ведення переговорів з потенційними німецькими партнерами і т. ін. [43].

2) Програма “Fit for Partnership with Germany” дає змогу: виходу українських підприємств на міжнародні ринки збуту; підвищити конкурентоспроможність українських підприємств; вдосконалити компетенції українських менеджерів у зовнішньоекономічній діяльності. Компонентом програми є можливість економічної кооперації за напрямками: виробництво продуктів харчування; кооперація у сфері енергоефективності; в сфері переробки сміття (екологічна утилізація відходів) та Industry 4.0; в секторі охорони здоров'я [43].

3) Unlimit Ukraine by EBA – програма розвитку й підтримки малого українського бізнесу, що відкриває такі можливості: підприємець як учасник проекту Unlimit Ukraine отримує актуальну й корисну інформацію для розвитку свого бізнесу; розвиває свої професійні навички за допомогою освітніх програм Центру з Професійного Розвитку Асоціації; має можливість розширити мережу своїх контактів; стає частиною спеціальних проектів; отримує фахову консультаційну підтримку від партнерів проекту та ін. [43].

4) EU4Business – це ініціатива Європейського Союзу, що допомагає МСП у шести країнах Східного партнерства ефективніше реалізовувати свій

потенціал й стимулювати економічний розвиток [43].

5) Програма ЄС для підтримки приватного сектору в Україні – EU SURE (EU Support to Ukraine to Re-launch the Economy). За цією програмою в 15 областях України створено центри розвитку бізнесу, де надаються консультаційна допомога малим і середнім підприємствам [43].

6) Підтримка малого й середнього підприємництва на міжнародному рівні (міжнародні кредитні лінії). На даний час підприємці можуть отримати фінансову підтримку в українських банках у рамках проектів та міжнародних кредитних ліній. Зокрема, Німецько-український фонд (НУФ) надає кредити відібраним українським банкам-партнерам (Мегабанк; Укргазбанк; Ощадбанк) з метою подальшого кредитування мікро-, малих і середніх підприємств, що відповідають вимогам, які висуваються у рамках Програм й Проектів НУФ. НУФ впроваджує свої програми за принципом фінансової установи «другого рівня», надаючи фінансові ресурси малому та середньому бізнесу для здійснення інвестицій в основний та обіговий капітал [39].

Підтримку МСП на регіональному рівні переважно здійснюють шляхом створення Агенцій регіонального розвитку й прийняття ОМС відповідних програм фінансової підтримки підприємців. Серед таких можемо назвати:

- часткове відшкодування суми кредиту без урахування відсотків за умови створення нових робочих місць (Полтавська область);
- фінансово-кредитну підтримку суб'єктів МСП та розвиток інфраструктури їх підтримки (Івано-Франківська область);
- відшкодування плати за користування позиками банків й інших фінансових установ, залученими суб'єктами МСП для реалізації інвестиційних проектів (Рівненська область);
- часткову компенсацію відсоткових ставок за кредитами, залученими у державних банках для реалізації інвестиційних проектів (Сумська область).

Програми підтримки бізнесу в цілому є різновекторними [26, с. 44; 64,

с. 130]:

– кредитно-грошова політика; фінансово-кредитні преференції; інвестиційні ресурси; система пільг для суб'єктів бізнесу; антимонопольна й амортизаційна політика – фінансово-бюджетна підтримка;

– сприяння участі суб'єктів бізнесу в забезпеченні постачання для потреб державних, регіональних або локальних органів; підтримка банків й фондів, які фінансують МСП; матеріальне, технічне забезпечення й інформаційний супровід; побудова інфраструктурного забезпечення бізнесу – організаційна підтримка;

– удосконалення нормативно-правової бази, яка регламентує підприємницьку діяльність; спрощення системи реєстрації й ліцензування; спрощення системи бухгалтерського обліку – правова підтримка.

Важливим інструментом підтримки бізнесу є наявність відповідної інфраструктури: підприємств різних форм власності, діяльність яких сприяє розвитку МСП, просуває їх продукцію й активізує інвестиційну та інноваційну діяльність (таблиця 1.4).

Таблиця 1.4

Інфраструктура підтримки розвитку МСП

Інституції	Функції
1	2
Центри розвитку бізнесу	Консалтингові послуги безоплатно чи за цінами, нижчими ніж ринкові
	Менторство (коучинг) й супровід компаній
	Навчальні програми й семінари
	Допомога в підготовці (оцінці) бізнес-планів
Фонди підтримки підприємництва	Надання доступного фінансування
	Надання гарантій за кредитами
	Допомога в пошуку забезпечення за кредитами
Бізнес-інкубатори	Допомога в створенні нових підприємств
	Надання адміністративних і юридичних послуг новоствореному бізнесу
	Надання фінансових, технічних, організаційних й інших ресурсів безкоштовно або за цінами, нижчими за ринкові
Бізнес-об'єднання	Представництво інтересів бізнесу у відносинах з органами публічної влади
	Участь у стратегічному плануванні розвитку території
	Здійснення функцій саморегулювання ринків
	Розвиток соціальної відповідальності бізнесу
	Поширення інформації, обмін досвідом й бізнес-моделями
	Побудова підприємницьких мереж

Продовження табл. 1.4

1	2
Торгово-промислові палати	Підтримка й просування експорту
	Пошук іноземних партнерів
	Здійснення міжнародного маркетингу
	Адаптація системи технічного регулювання
Агенції регіонального розвитку	Формування сприятливого інвестиційного клімату
	Ініціювання й підтримка розвитку кластерів
	Допомога в залученні й супровід інвестицій
	Розвиток інфраструктури регіонів
Кластери	Дослідження ринків й потреб учасників кластеру
	Розробка й впровадження стратегій розвитку кластеру
	Побудова виробничих ланцюжків із залученням інших сегментів бізнесу
	Розвиток зв'язків між наукою, освітою й бізнесом
	Спільний маркетинг продукції й послуг

Джерело: сформовано автором на основі [10; 17; 22; 26]

У 2021 році кількість об'єктів інфраструктури підтримки МСП перевищує 13 тис. одиниць (додаток В). Найбільша їх кількість спостерігається серед інвестиційних фондів, інформаційно-консультативних установ, громадських організацій підприємців.

Додаток Г характеризує результативні показники підтримки МСП за регіонами. Найбільше видів та обсягів підтримки здійснено у Вінницькій, Львівській, Полтавській, Черкаській, Чернівецькій, Київській та Запорізькій областях. Консультативно-дорадчі органи – Рада підприємців при КМУ, Рада бізнес-омбудсмена – виступають регулятивними інструментами підтримки бізнесу.

Таким чином, на сьогодні в Україні використовується широкий інструментарій державної підтримки суб'єктів малого і середнього підприємництва.

1.3. Перспективи застосування в Україні зарубіжного досвіду підтримки МСП

У процесі розробки й реалізації програм розвитку і форм державної підтримки МСП в Україні важлива роль належить поглибленому вивченню й аналізу досвіду зарубіжних країн із ринковою економікою.

Державна підтримка МСП у Японії становить інтерес для вивчення й імплементації. Управління японською інфраструктурою підтримки й розвитку МСП здійснює державне агентство з малих та середніх підприємств (SMEA), що втілює глобальну стратегію японського уряду у сфері малого бізнесу. Ця державна структура активно співпрацює із рядом великих державних й приватних організацій, науково-дослідних центрів, серед яких – організація з інновацій і розвитку МСП Японії (SMRJ) є ключовою. SMRJ включає у своїй структурі чотири технологічних парки, бізнес-інкубатори, дев'ять інститутів з удосконалення технологій і управління МСП. Влада Японії надає особливу увагу утворенню сприятливих умов для розвитку й зростання МСП. У Японії широко використовують систему J-Net21, що забезпечує постійний моніторинг розвитку й стану МСП. На основі системних даних проводяться дослідження, аналізується й оцінюється ефективність усього комплексу заходів впливу і державного регулювання [11].

Уряд Японії забезпечує підтримку малого підприємництва через Управління малого бізнесу. Органи влади у центрі та на місцях забезпечують створення нових та розвиток існуючих МСП через надання пільгових кредитів, гарантій за кредитами, допомоги у підготовці й перепідготовці кадрів і забезпеченні безперешкодного доступу до інформації, що необхідна для ведення фінансово-господарської діяльності суб'єктів МСП.

Державна корпорація розвитку малого бізнесу в Японії надає матеріальну допомогу МСП країни, а саме надає суб'єктам МСП на пільгових умовах довгострокові (терміном більше 1 року) кредити на збільшення оборотного й основного капіталу підприємств. Кредити на реалізацію

проектів розробки нових продуктів і технологій виробництва, які фінансуються місцевою владою, є можливість отримати за максимально зниженою процентною ставкою. Пільговий кредит можливо також отримати при розробці нових технологій виробництва й зразків обладнання. Крім цього, у Японії постійна увага приділяється створенню нових МСП у контексті завдань розвитку економіки окремих регіонів й сприяння промислового і технологічного співробітництву між підприємствами. Японська національна фінансова корпорація у своїй діяльності орієнтована на кредитування малих й мікропідприємств. Щорічно корпорація видає кредитів на загальну суму близько 500 млрд. ієн., використовуючи широку мережу торгово-промислових палат, які розташовані по усій країні [11].

Активна підтримка й просування МСП – один із пріоритетів уряду Китаю. У системі управління МСП в Китаї практикується «колективне управління», при якому практично немає єдиного центру управління, проте створено галузеві органи управління, а також існує спеціальний орган для узгодження можливостей виходу китайських МСП на зарубіжні ринки – Координаційний центр із зовнішнього співробітництва МСП у Китаї [21].

Також, працює громадська інформаційна служба China SME Online (CSMEO), що веде свою діяльність в усіх регіонах КНР, обслуговуючи щодня понад 200 000 клієнтів. Інформаційна мережа CSMEO створена з метою надання своїм користувачам найактуальнішої інформації про: появу нових регулюючих документів, поточні зміни й тенденції в чинних правилах, необхідних обсягах поставок та попиту на зарубіжних та місцевих ринках. У мережі відображається найповніша й актуальна інформація про стан ринку продукції малого бізнесу, характеристики найякісніших продуктів, які виробляються сегментом МСП [21].

CSMEO повідомляє також про вакансії на підприємствах МСП у різних регіонах і містах країни. Мережа узагальнює й надає інформацію роботодавцям про осіб, що шукають роботу, проводить консультації для підприємців, надає широкий перелік технічних й освітніх послуг.

Після реформи у державних установах у структурі торговельно-економічного комітету уряду КНР було створено департамент малого й середнього бізнесу. Його основні функції наступні: керування реформою й реструктуризацією цих підприємств; заохочення створення системи обслуговування для них; розроблення політики підтримки підприємств; координація міжнародного співробітництва між малими й середніми підприємствами.

Одним з основних положень китайського «Закону про сприяння малим й середнім підприємствам» є те, що державний бюджет містить статтю на підтримку малих та середніх підприємств і створює спеціальний фонд для їх розвитку за рахунок централізованих бюджетних коштів. Закон також містить чіткі вказівки для формування органів управління МСП, за кредитними гарантіями, створення системи соціального обслуговування. Уряд розвиває питання підготовки кадрів різних категорій. Це довгострокова стратегічна мета розвитку МСП, що вимагатиме численних форм державної допомоги.

Уряд Китаю заохочує й підтримує розвиток системи технічних інновацій на усіх підприємствах. Держава вважає, що наука та техніка мають розглядатися як «загальний внесок», що стимулює впровадження досягнень науки і техніки у виробництво та створює механізм розвитку технологій персоналом підприємств. Паралельно з реформою податкової системи уряд КНР розглядає питання про включення статті видатків бюджету КНР на розвиток МСП й створення спеціального фонду для розвитку науки і техніки [21]. Також, керівники всіх рівнів зобов'язані створювати спеціальні фонди для підтримки малого й середнього бізнесу. Уряд КНР також вживає низку заходів для розширення фінансової підтримки МСП. Удосконалено систему руху капіталу МСП. В комерційних банках Китаю на вимогу уряду було засновано підрозділи державних банків із кредитування підприємств МСП. Державні банки, спираючись на досить широку мережу комерційних банків, значно збільшили обсяг кредитування МСП.

Політика Франції та Німеччини як провідних європейських країн має також враховуватися при вдосконаленні державної підтримки МСП в Україні [5; 41].

У Франції активно діють організації, що пов'язані з підтримкою МСП. Однією з них є Агенція з підприємництва (APCE), створена за підтримки Уряду Франції. Агенція пропонує значну кількість інструментів підтримки МСП. Одним із важливих кейсів є можливість отримання онлайн-консультацій з підприємництва. Також можливе інтерактивне заповнення онлайн-форм документів, необхідних для реєстрації підприємства, внесення змін до статуту або припинення господарської діяльності [5].

Французька структура, діяльність якої пов'язана з фінансуванням діяльності МСП – це державна організація OSEO. За її допомогою Уряд Франції фінансує малі інноваційні проекти. Організація виступає гарантом й поручителем за кредитами, виданими МСП банками-партнерами. Особливо варто відмітити програму NACRE, засновану Міністерством економіки, промисловості й зайнятості. Програма надає безвідсоткові кредити й експертну підтримку певним проектам. В основному соціальним проектам, спрямованим на створення чи відновлення компаній протягом перших трьох років після початку їх діяльності. Урядом надаються також можливості спрощеної реєстрації підприємця зі статусом самозайнятості.

У Німеччині всі новостворені підприємці мають можливість отримати пільгові кредити від держави у сумі до 50 тис. євро з терміном погашення впродовж 20 років. Інноваційна й наукова діяльність активно підтримується державою, оскільки за здійснення такої діяльності держава компенсує витрати суб'єктам МСП в сумі до 40 тис. євро. Розвивається комерційне співробітництво між МСП й вищими навчальними закладами. Сьогодні в Німеччині понад 80% випускників розпочинають свою професійну діяльність на малих підприємствах [41].

Найбільш ефективно державну підтримку підприємств МСП здійснюють в США при участі Адміністрації малого бізнесу при

Президентів США (Small Business Administration - SBA). SBA реалізує такі завдання: надає фінансову підтримку малим підприємствам; надає консалтингові послуги у сфері управління й технічну допомогу; проводить експертизу нових підприємницьких ідей; здійснює сприяння в отриманні державних замовлень [47].

Кредитування бізнесу в США відбувається за рахунок двох джерел: Адміністрації бізнесу й комерційних банків. Приділяється велика увага створенню робочих місць на малих підприємствах. Застосовують низку заходів щодо підтримки малого бізнесу, включаючи податкові й адміністративні пільги. Серед найбільш важливих: зниження інвестиційного податку; звільнення від податку на збільшення ринкової вартості капіталу; створення «зон підприємництва»; медичне страхування для самозайнятих; спрощення процедур отримання кредитів малими підприємствами у напрямі надання й оформлення документації [47].

З метою спрощення доступу до впровадження інновацій на малих підприємствах, особливо для новостворених проектів, у зарубіжній практиці широко використовують інструменти технопарків. Технопарки є одним із найбільш дієвих інструментів формування інноваційної інфраструктури МСП, основною метою яких є організація наукового й виробничого процесу для забезпечення реалізації й впровадження наукових розробок, що стають інноваціями [24].

Наявність технопарків в певній країні формує сприятливе інноваційне бізнес-середовище з доступними інформаційними й технологічними ресурсами, з оптимальною логістичною системою. Деякі науковці пояснюють бурхливий розвиток у деяких країнах (Японія, Німеччина, Нідерланди) технопарків через потреби в модернізації й реконструкції на великих підприємствах й створення на їх основі малих і середніх інноваційних компаній, що є більш гнучкими й динамічними [15].

За даними UNIDO, в світі працює понад 15000 технопарків. Японська модель характеризується високим ступенем взаємозалежності науково-

дослідних центрів, університетів й технопарків. Їх комерціалізацію повністю контролюють органи місцевого самоврядування. Наукомісткі галузі у Японії розвиваються швидкими темпами, серед яких виділяють: електроніку, робототехніку, ІТ-сферу, біотехнології, медицину та фармацевтичну промисловість, та ін.

Для європейської моделі функціонування технопарків характерною є фінансова підтримка в значних обсягах з боку держави, регіональної й місцевої влади. Німецька модель технопарку – це невеликі інноваційні центри підтримки науко-містких фірм-початківців. Основними сферами діяльності тут є: біотехнології, електроніка та комп'ютерні технології.

Найбільша кількість технопарків Великобританії відноситься до сфери комп'ютерних й телекомунікаційних технологій (31 %), біотехнологій (14 %). Відомими є національний технопарк «Лімерік», науковий парк «Кембридж», дослідницький парк «Суррей» [15, 24].

У Польщі в 14 спеціальних економічних зонах функціонує 77 індустріальних парків. Завдяки цьому за 10 років реальний ВВП країни зріс на 50%, а експорт – майже на 300 %. У Македонії інвестори в індустріальні парки звільняються від сплати податку на прибуток, ПДВ, податку на нерухомість, податку на доходи фізичних осіб та увізних мит на обладнання й сировину. Завдяки прямим іноземним інвестиціям Македонія вийшла на перше місце в світі за кількістю створюваних робочих місць на 100 тис. мешканців. У Грузії функціонують дві вільні індустріальні зони, що розташовані у Поті й Кутаїсі. При виробництві продукції у цих зонах інвестори звільняються від усіх податків, окрім ПДФО [15, 24].

У США найбільшим є Стенфордський науковий парк, при якому в 1951 році створено науково-технічну агломерацію, що називають Кремнієвою або Силіконовою долиною (від англ. Silicon Valley). Вона сприяла перетворенню відсталих районів Каліфорнії в одні з найрозвиненіших у країні. За різними оцінками, тут зосереджено близько 15% промислового та 30% конструкторського потенціалу всієї ІТ-галузі світу. З боку уряду США

надається підтримка у вигляді державних замовлень, податкових пільг й створення венчурних фондів [15, 24].

Для китайської моделі технопарків характерний постійний контроль й втручання держави у їх функціонування. На Шанхайський технологічний парк припадає 30 % іноземних інвестицій Шанхаю й 50 % зовнішньої торгівлі.

У «Електронному місті» (анг. Electronic City) у місті Бенгалуру (Індія) розташовано багато технопарків, що разом складають близько 40 % індійської ІТ-індустрії, й де працюють понад 30 тис. фахівців. Технопарки за останні роки сприяли значному зростанню частки в експорті Індії ІТ-технологій [68].

Технопарки є елементом інфраструктури, що забезпечує виробниче впровадження наукоємних розробок й високих технологій, підтримує на стартовому етапі малі високотехнологічні підприємства. У зарубіжних країнах, де технопарки є досить розвинутими, спостерігається значний економічний й соціальний розвиток, підвищується зайнятість населення, обсяги виробництва високотехнологічної й конкурентоспроможної продукції.

Отже, досвід зарубіжних країн та його використання мають велике значення для України, особливо у тому, що стосується розробки довгострокової стратегії розвитку та підтримки МСП. Досвід зарубіжних країн та його використання мають велике значення для України, особливо у тому, що стосується розробки довгострокової стратегії розвитку та підтримки МСП, а такої розвитку інноваційно-технічного потенціалу.

Висновки до розділу 1

У світовій практиці вважається нормою державне заохочення малого й середнього бізнесу задля розвитку національних економік. При цьому завдання держави – не надавати дрібним і середнім фірмам на пільгових умовах фінансові, технічні й інші ресурси. Держава має створити такий правовий й економічний клімат, який дозволить малому й середньому

бізнесу не лише втриматись на плаву, а й зростати, розвиватися. Ситуація у сфері МСП, що склалося у нашій країні, свідчить про можливість ситуації подальшого його негативного розвитку без активного позитивного втручання й підтримки держави. Що може спричинити згорання (переважно через велику тінізацію) цього сектора економіки з відповідним посиленням соціальної напруги й загостренням економічних проблем. У зв'язку з цим виникає потреба у перегляді й ефективному впровадженні механізмів державної підтримки суб'єктів малого та середнього бізнесу.

Інструментами державної підтримки МСП є різноманітні програми, які приймаються профільними установами й реалізуються на різних рівнях – державному, регіональному і локальному з метою різнопланової підтримки суб'єктів МСП. Також, для вітчизняних суб'єктів господарювання цілком доступні міжнародні програми підтримки, які фінансуються урядами зарубіжних країн і які надають консультації, фінансові ресурси, бізнес-можливості й можливості зовнішньоекономічної діяльності.

Вивчення й застосування передового зарубіжного досвіду значно сприяло б вдосконаленню правової, організаційної та інституційної державної системи підтримки й регулювання МСП. Зокрема, японський досвід у використанні інформаційних систем контролю ефективності заходів державної підтримки МСП може виявитися затребуваним й актуальним для України. На сьогоднішні провідні країни розробили й успішно використовують якісні системи підтримки МСП практично на всіх рівнях та у всіх напрямках. Інноваційний розвиток малих підприємств має стати одним з пріоритетних напрямів політики держави та завдяки розвитку мережі технопарків зможе здійснити вагомий поштовх в розвитку економіки всієї країни.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ТА ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

2.1. Розвиток малого і середнього підприємництва в Україні та його державна підтримка

Мале й середнє підприємництво складає основу української економіки, саме від його розвитку залежить фінансовий стан понад 70% працюючих жителів країни (рис. 2.1).

Рис. 2.1 - Роль МСП в економіці України [12; 67]

Ми провели аналіз розвитку МСП в Україні на підставі даних Державної служби статистики. Станом на кінець 2021 р. частка малих підприємств у загальній їх кількості становила 99,06%, середніх – 0,91%, великих – 0,03% [12]. Отже, до малих і середніх належать більшість всіх підприємств країни (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Структурна динаміка підприємств сектору МСП

Роки	суб'єкти великого підприємництва	питома вага, %	суб'єкти середнього підприємництва	питома вага, %	суб'єкти малого підприємництва	питома вага, %
2016	383	0,02	15113	0,81	1850034	99,17
2017	399	0,02	15254	0,85	1789406	99,13
2018	446	0,02	16476	0,90	1822671	99,08
2019	518	0,03	18129	0,93	1922978	99,04
2020	512	0,03	17946	0,91	1955119	99,06
2021	610	0,03	17811	0,91	1937827	99,06

Джерело: сформовано автором на основі [12]

Загальне число підприємств (враховуючи великі, середні і малі підприємства) характеризуються позитивною динамікою, починаючи з 2017 року (рис. 2.2) по 2020 рік. У кінці 2021 року внаслідок карантинних обмежень число підприємств суттєво знизилося.

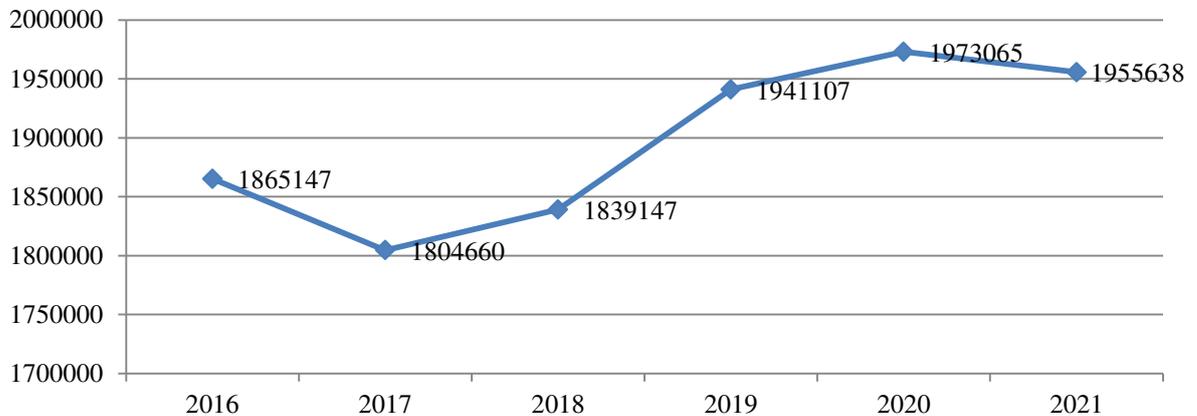

Рис. 2.2 - Динаміка кількості суб'єктів у секторі МСП України

Джерело: сформовано автором на основі [12]

Середні підприємства створюють 19,87%, а малі – 39,88% від загального обсягу реалізації продукції в економіці. А разом – майже 60 % [12]. Найбільша частка у загальному обсязі реалізованої продукції суб'єктами середнього бізнесу утворена у сферах: охорони здоров'я й надання соціальної допомоги; промисловості; фінансової й страхової діяльності; транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності (рис. 2.3).

Рис. 2.3 - Структура реалізованої продукції середніми підприємствами України у 2021р., %

Джерело: сформовано автором на основі [12]

Суб'єктами малого підприємництва найбільше реалізовано продукції у таких сферах: будівництво, операції з нерухомим майном; професійна, наукова та технічна діяльність; освіта; інформація і телекомунікації (рис. 2.4).

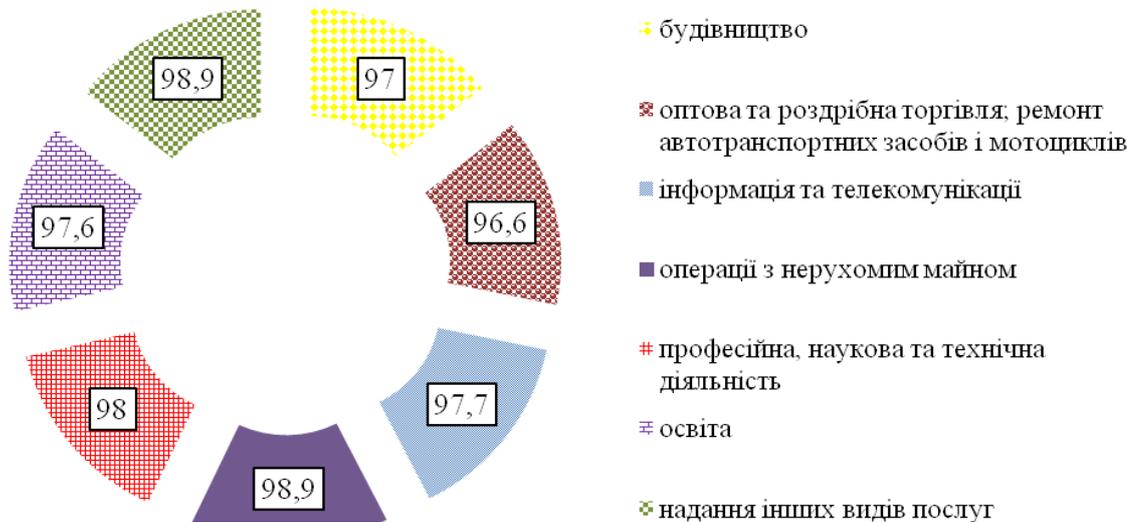

Рис. 2.4 - Структура обсягів реалізованої малими підприємствами продукції у розрізі видів діяльності у 2021р., %

Джерело: сформовано автором на основі [12]

Спостерігається тенденція збільшення кількості малих підприємств, але темпи зростання є нижчими, ніж у попередніх роках. Одночасно спостерігається приріст числа зайнятих на малих підприємствах (рис.2.5). За 2016-2021 рр чисельність зайнятих зросла на 170138 осіб.

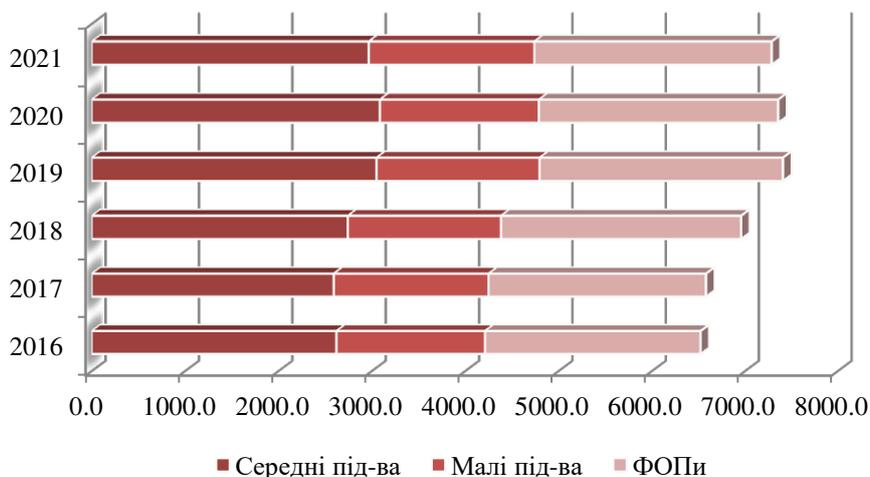

Рис. 2.5 – Кількість зайнятих працівників на МСП України, тис. осіб

Джерело: сформовано автором на основі [12]

За видами економічної діяльності найбільше малих підприємств зосереджено в оптовій та роздрібній торгівлі й авторемонті (27,07%), сільському, лісовому та рибному господарстві – 13,2 %, промисловості – 11,7%, операціях з нерухомим майном – 10,64 %, будівництві – 8,64 % [12].

Незважаючи на суттєве переважання суб'єктів малого та мікропідприємництва по відношенню до середніх за розміром, більший вклад в обсяги реалізації все ж здійснюють середні підприємці (рис. 2.6). обсяги діяльності при цьому з року в рік нарощуються, а частка у ВВП залишається на рівні 57%.

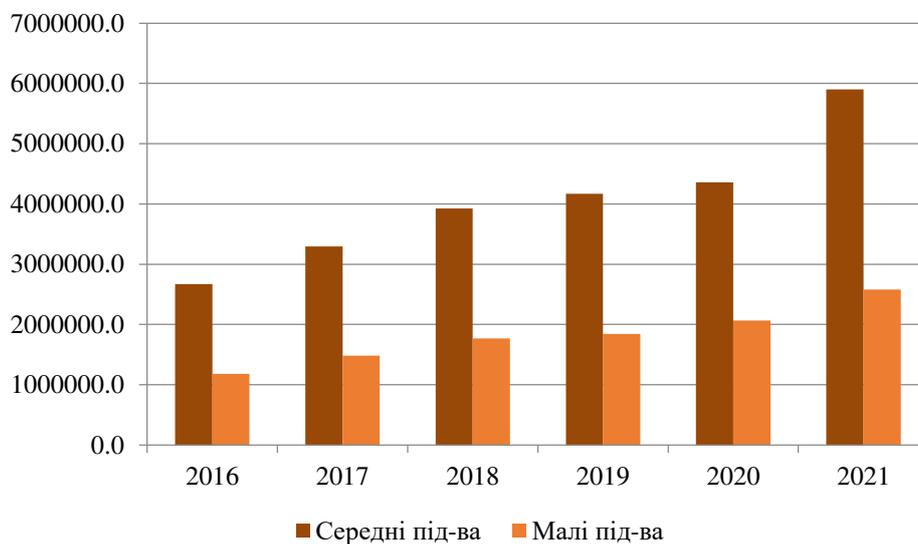

Рис. 2.6 - Обсяг реалізованої продукції, (товарів, послуг) МСП України у 2016-2021рр., млн.грн.

Джерело: сформовано автором на основі [12]

Динамічному розвитку МСП України сприяють понад 12 тис. одиниць об'єктів інфраструктури підтримки підприємництва, що діють в усіх регіонах України й надають всебічну підтримку суб'єктам підприємництва (консультаційну, організаційну, інформаційну, супровід експортної та імпоротної діяльності, залучення грантових ресурсів та співпраця з органами влади тощо). Рисунок 2.7 демонструє географічний розподіл інфраструктурних об'єктів у розрізі регіонів України.

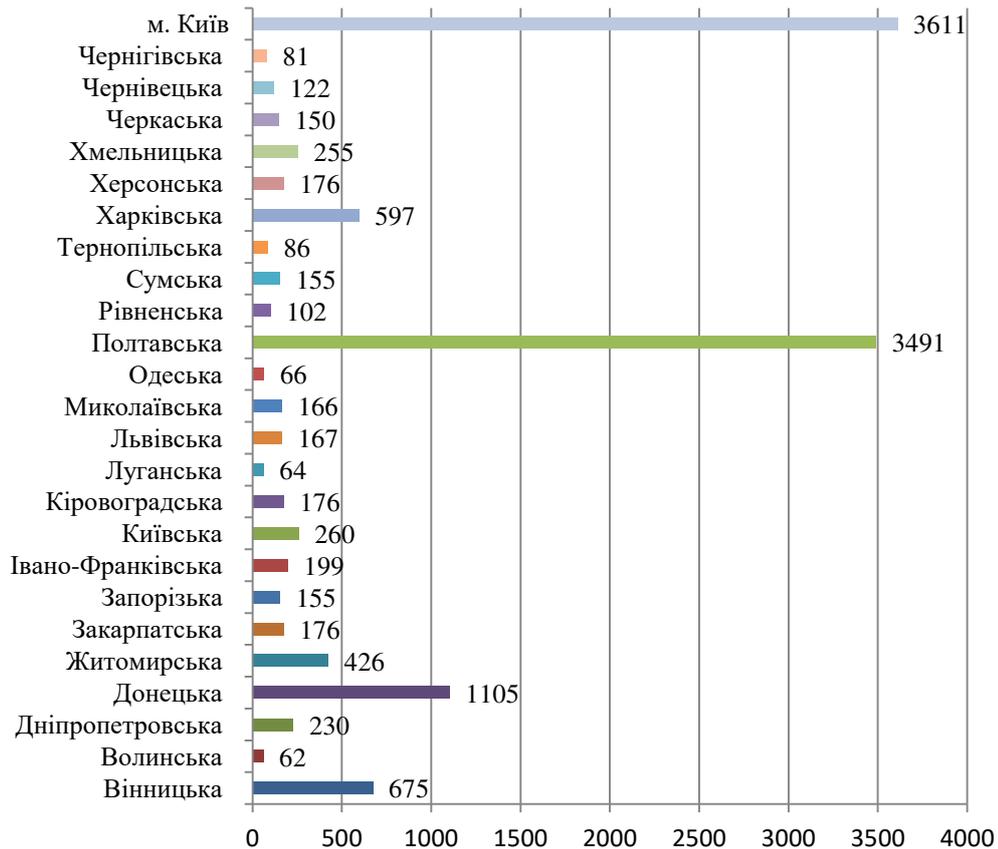

Рис. 2.7 - Інфраструктура підтримки малого й середнього підприємництва у регіонах України у 2021 р., одиниць

Джерело: сформовано автором на основі [12; 37]

Найбільша кількість об'єктів інфраструктури підтримки малого підприємництва працює у Києві і Полтавській області. Це інформаційно-консультативні центри, громадські об'єднання підприємців, коворкінги, інвестиційні й інноваційні фонди та компанії тощо (рис. 2.8).

Значним кроком з боку держави у реалізації політики підтримки розвитку малого і середнього бізнесу стало створення у 2020 р. Міністерством цифрової трансформації проекту «Дія.Бізнес». Це масштабний національний проект з розвитку підприємництва та експорту.

Він включає онлайн-портал у форматі one stop-shop, на якому можна знайти усю необхідну інформацію для заснування та розвитку власної справи, та офлайн-центри.

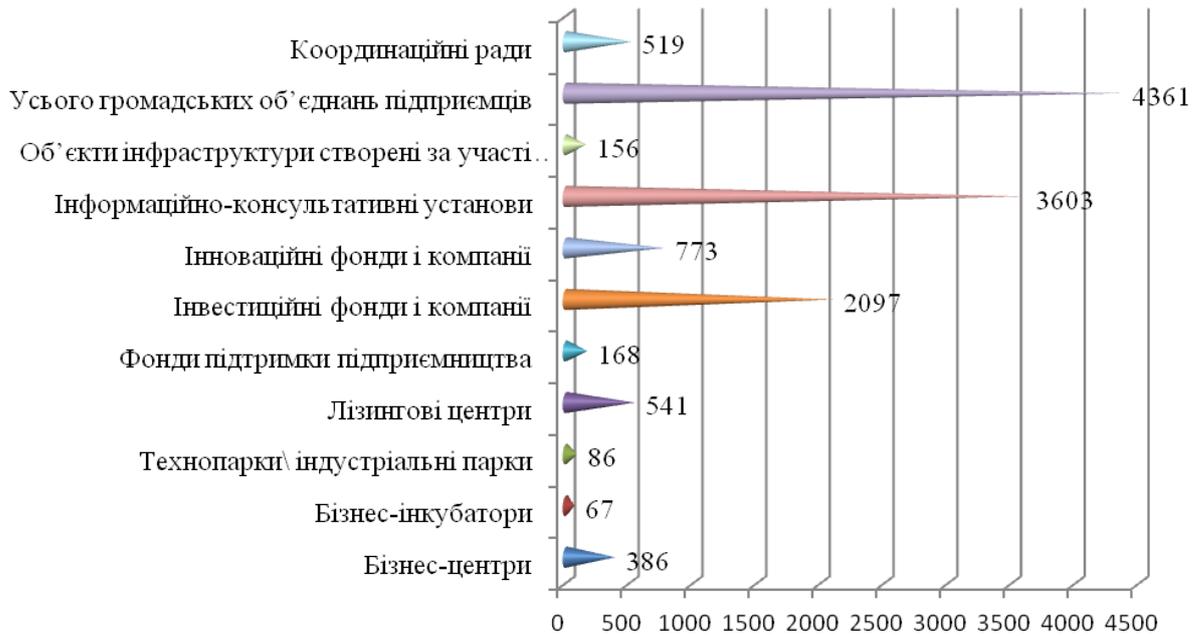

Рис. 2.8 - Кількість об'єктів інфраструктури підтримки суб'єктів МСП за видами у 2021р., одиниць [17]

На порталі «Дія.Бізнес» для малих та середніх підприємців доступні консультації з понад 65 різних напрямів, і безкоштовна онлайн-школа для підприємців. Портал – для тих, хто планує розпочати свою справу або покращити свої навички й знання в окремих сферах. На порталі доступні: довідник для підприємця, шаблони юридичних документів, успішні кейси українських підприємств, 150+ ідей для бізнесу, сервіси і програми підтримки для бізнесу, маркетплейс фінансових можливостей для бізнесу, експортний напрям, аналітика тощо. На маркетплейсі підприємці можуть обрати для себе необхідну фінансову програму, отримати детальні умови та звернутися безпосередньо до банку чи грантової установи. За 2,5 роки послугами «Дія.Бізнес» скористалися більше 1,2 млн осіб і отримали більше 5 тис. безкоштовних консультацій. Рівень задоволеності підприємців понад 90% [18].

Офлайн-складова – це мережа центрів підтримки підприємців «Дія.Бізнес» по усій Україні. Це комфортні й сучасні локації, де бізнес має можливість отримати безоплатні консультації, шукати інвесторів, навчатися,

тестувати свій продукт на спеціальній pop-up-локації перед виходом на ринок. Працюють 7 центрів «Дія.Бізнес»: у Харкові, Одесі, Полтаві, Миколаєві, Черкасах, Ужгороді, на базі КНУ ім. Т. Шевченка, Кривому Розі, Тернополі, Бучі, й Кременчуці. Загалом центри Дія.Бізнес відвідало понад 17 тисяч осіб.

Мінцифри будує систему підприємницької освіти. На порталі «Дія.Бізнес» є Національна онлайн-школа для підприємців, де можна пройти освітні онлайн -курси. На платформі є 12 освітніх курсів на теми "Фінансова грамотність для підприємців", "10 кроків для початку власної справи", та ін.

Мета програми експортної підтримки – допомогти обраним на основі конкурсу компаніям вийти на Європейські ринки збуту. Переможці зможуть експортувати товари власного виробництва у Польщу. Це програма для: малих та середніх підприємств з усіх регіонів України, включно із вимушено релокованими. Перевага надається жіночому бізнесу, людям з інвалідністю, ветеранам, що бажають вийти на західний ринок збуту [10].

Проект Дія.Бізнес — ефективний інструмент для досягнення цієї мети. Він допомагає не тільки новачкам-підприємцям, а ще й вже успішним бізнесменам розвивати та масштабувати свою справу.

На превеликий жаль, такий дієвий у зарубіжних країнах інструмент підтримки МСП як технологічні й індустріальні парки практично не розвинутий в Україні. Формування технологічних парків в Україні розпочалося з 2000 року, серед них: «Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона» (м. Київ), «Інститут монокристалів» (м. Харків). У 2001 році був зареєстрований технопарк «Напівпровідникові технології і матеріали, оптова електроніка та сенсорна техніка» (м. Київ) та інші [15].

За законодавством України, спеціальний режим інноваційної діяльності поширюється на шістнадцять технопарків, фактично серед яких функціонує тільки вісім [24]. Спецрежим діяльності технопарків включає: надання підтримки державою в пільговому оподаткуванні, кредитування інноваційних проектів, бюджетне фінансування, пільги при сплаті мита тощо.

Державна політика дерегуляції є необхідним інструментом підтримки функціонування бізнесу. У 2003 р. положеннями Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» було затверджено ключові напрями зниження адміністративного тиску на малий й середній бізнес, зокрема завдяки впровадженню обов'язкового оцінювання економічної ефективності регуляторних актів [58]. Норми Закону відповідали світовим стандартам, та їх реалізація дозволила знизити втручання держави у діяльність господарюючих суб'єктів й частково усунути перешкоди для розвитку господарської діяльності в Україні. Сучасні реалії зумовлюють подальше впровадження регуляторних заходів у напрямку дерегуляції бізнес-середовища.

З метою збереження підприємницького потенціалу й формування фундаменту для відновлення бізнесу, що вимушено призупинив діяльність, у травні 2022 р. прийнято законопроект [53], згідно з яким бізнес звільнено від відповідальності за порушення вимог своєчасного та повного оприлюднення фінансової звітності. Кінцевий термін оприлюднення фінансової звітності становить три місяці після завершення воєнного стану.

Законопроект № 5371 спрямований на дерегуляцію режиму договірних трудових відносин для МСП й зменшення адміністративного навантаження на підприємницьку діяльність [51]. Законопроект № 5161 [52] вводить нову специфічну форму трудового договору з нефіксованим робочим часом, внаслідок чого працівник зможе поєднувати офіційну роботу в кількох роботодавців й матиме базові соціальні гарантії.

Під час карантинних корона вірусних обмежень уряд запроваджував кілька тимчасових схем підтримки та фінансування суб'єктів МСП [7; 23; 26].

1) Впродовж березня – травня 2020 р. ФОПи звільнені від сплати ЄСВ, а цей період був зарахований до страхового стажу для виплати пенсій, ін. видів державної допомоги, соціального страхування.

2) З 1 березня 2020 р. по останній календарний день місяця завершення карантину, не застосовувалися штрафи за порушення податкового

законодавства, несплату чи несвоєчасну сплату ЄСВ, неподання / несвоєчасне подання звітності по ЄСВ.

3) З 18 березня 2020 р. встановлено мораторій на проведення документальних перевірок по ЄСВ.

4) Запроваджена програма «Доступні кредити 5-7-9%», що передбачає надання кредитів МСП. Кредити надаються на інвестиційні проекти МСП, на втілення антикризових заходів, для покриття постійних витрат, на діяльність з виробництва лікарських засобів, медичних виробів чи медичного обладнання, на придбання об'єктів права інтелектуальної власності, поповнення обігових коштів тощо. На кінець 2020 р. було видано 3238 кредитів на суму 7,8 млрд грн суб'єктам МСП, що діють в різних галузях: 57% – у сільському господарстві; по 15% – у промисловій переробці, торгівлі й виробництві. У регіональному розрізі за сумами кредитування лідери Харківська (9%), Львівська (7%), Київська (7%) області.

5) З квітня 2020 р. внесені зміни до трудового законодавства та закон про зайнятість; встановлено дистанційну роботу й гнучкий графік робочого часу. Запроваджено низку законодавчих змін щодо умов реєстрації в службі зайнятості й отримання допомоги по безробіттю.

Таким чином, на рівні держави для підтримки розвитку МСП прийнято ряд нормативно-правових документів та організаційних рішень, щоб забезпечити суб'єктів підприємництва від ризику закриття.

2.2. Дослідження впливу пандемії коронавірусу та воєнного стану на бізнес-середовище України

Останніми роками економіка України зазнала значних потрясінь. Спочатку пандемія COVID-19 докорінно змінила весь світ і вплинула на економіку країни, тисячі людей залишилися без роботи. Як і по всьому світі, в Україні суб'єкти МСП постраждали від її впливу.

Потім повномасштабна війна росії проти України завдала нищівного удару по нашій економіці. У зв'язку з цим надзвичайно важливим є визначення і постійний моніторинг потреб представників бізнесу, щоб оперативно зменшувати негативні наслідки вказаних подій для сфери малого і середнього бізнесу.

В Україні на початок 2021р. нараховувалося 1,9 млн малих і середніх підприємств. У т.ч.: 16,5 тис. середніх, 339 тис. малих, 1,48 млн індивідуальних підприємців (ФОП) і 446 великих підприємств [67]. Лише 19,8% МСП здійснювали свою діяльність як юридичні особи, решта – як індивідуальні підприємці – у формі зареєстрованих ФОП.

Як показує досвід, МСП зачасту є ефективнішими від великих. За оцінками експертів, в Україні продуктивність праці на МСП в середньому на 10-20% вища від великих підприємств. За кількістю найманих працівників суб'єкти МСП значно переважають великі. Якщо ж порівнювати кількість зайнятих й найманих працівників, то на великих підприємствах це буде одна й та ж кількість, на середніх відхилення незначне, а от зайнятих у малому та мікробізнесі набагато більше, ніж найманих працівників [7]. За офіційними даними 2020р. в середньому бізнесі було зайнято 2784,5 тис. осіб, а найманих – 2782,4 тис., тобто різниця – лише 2045 осіб. При цьому в малому бізнесі зайнято 4173,7 тис. осіб, з яких за наймом працюють 2603,2 тис., різницю у 1570,5 тис. осіб складають працюючі власники бізнесів. Мікропідприємства створили 3033 тис. робочих місць, з яких наймані працівники становлять 1479,7 тис. осіб, різниця становить 1553,3 тис. осіб [7; 12]. Таким чином, власники й засновники малого та мікробізнесу не лише створюють робочі місця і наймають працівників, але й самостійно працюють на власних підприємствах. Разом з тим, ФОПи не є виключно самозайнятими особами – вони можуть наймати співробітників. Так 1,48 млн. ФОПів мали 1,09 млн. найманих працівників.

У 2020 році коронавірус поставив на перше місце проблем економіки питання виживання МСП й збереження робочих місць. Важливо, щоб

підприємець мав у розпорядженні достатньо фінансових ресурсів для утримання своїх співробітників й нарощування обсягів діяльності. Обмежуючі протипандемічні заходи негативно вплинули на діяльність МСП й призвели до таких наслідків [7; 20; 28]:

- через заборону ведення діяльності частина підприємців не мали можливості повноцінно функціонувати;

- скорочення доходів населення призвело до зниження їх платоспроможності, а отже й до зменшення споживчого попиту на продукцію;

- значна частка суб'єктів МСП (в т. ч., сфери торгівлі, гостинності й туризму) не витримала карантинних обмежень й змушена була закритися;

- велике число суб'єктів МСП не мало достатньо обсягів фінансових ресурсів для подолання наслідків COVID-19;

- продовжував збільшуватися тіньовий сектор зайнятості й приховане безробіття;

- зруйнувалися ланцюги доданої вартості, що негативно вплинуло в цілому на економіку.

Впродовж першого півріччя 2020р. стрімко зростає кількість безробітних; через падіння рівня заробітної плати, втрати робочих місць знизилася доходи населення і доходи ФОПів. Найбільш кризовою для бізнесу була друга половина квітня 2020р. Через введені в Україні обмеження 76% або понад 211 тисяч з 277 тис. ФОПів, що призупинили діяльність, пов'язані з діяльністю на ринках. Без робочих місць залишилося понад 10,4 тис. осіб у галузі розваг, 8,4 тис. – у галузі туризму, 8,4 тис. – спорту, 8,5 тис. – індивідуальних послуг [20].

Через карантинні обмеження вимушені були тимчасово призупинити діяльність близько 29% українських компаній, а 6% ліквідували свій бізнес [75; 77]. Третина бізнесів (переважно МСП) показали падіння доходів на 25-50%, третина – на 50-75%, а ще третина (переважно мікропідприємства) – на

90-100% з початку карантину. Ці ж бізнеси звільнили до 50% штату співробітників [59; 74]. При цьому кожен четвертий бізнес – мав потенціал, щоб витримати 2-3 місяці повноцінної роботи в умовах карантину й не збанкрутувати. Найбільший негативний вплив відчували на собі види діяльності, для яких карантинні заборони були більш масштабними – роздрібна торгівля, транспорт, послуги. Закрилося багато закладів громадського харчування, розваг тощо.

Пандемія змінила й культуру ведення бізнесу, каталізатором чого стали вимушені зміни, запроваджені під час карантину. Це режим онлайн-роботи, на який перейшла значна частина підприємців, реагуючи на заборону масових зборів, мінімізацію контактів. Але близько 35% малих підприємців не змогли перепрофілюватися через особливості своєї бізнес-моделі. Туристична галузь, кінотеатри, організатори різноманітних оффлайн-заходів не зуміли оперативно переналаштуватися і не здатні працювати в онлайн-форматі. Разом з тим, служби доставки та інтернет-торгівля, навпаки, отримали значний приріст замовлень й клієнтів та продовжили працювати [7; 28].

Згідно досліджень кінця 2021 року, щоб досягти докарантинного рівня розвитку, на думку 20% підприємців їм необхідно було б принаймні 6 місяців; для 39% – близько 1 року; для 17% - 2 роки, а для 7% – більше 2 років, і лише 4% зовсім не втратили темпи свого розвитку [7].

На сьогодні Україна знаходиться у стані війни. Військові дії, що почалися 24 лютого 2022 р., завдають потужного удару економіці та величезних збитків інфраструктурі. За оцінкою Мінекономіки станом на середину літа, загальні втрати нашої економіки через війну, враховуючи як прямі, так і непрямі, сягають до \$600 млрд. Економіка України втрачає 50-60% «невиробленого» ВВП. Надходження до державного бюджету зменшилися на 70% від митних органів та на 30% від податкових органів.

Постраждала більша частина підприємств. Було зруйновано майже всі логістичні шляхи. Нажаль, 23% підприємств цього не витримали. Втратили

клієнтів в результаті зміни їх місця перебування 62%, а також частково або повністю втратили постачальників – 26% підприємців. Припинили експорт й не змогли його відновити 35% середнього бізнесу, 43% малих підприємств й 62% мікропідприємств.

До режиму часткової роботи або взагалі до припинення функціонування вдалося до 58% бізнесу в Україні. Лише 18% працюють як раніше. Галузева трансформація, як один із способів порятунку бізнесу від закриття, виявилася актуальною – в 21% випадків бізнес в процесі галузевої трансформації, а 16% вже повністю або частково трансформувалися [3].

Це видно по статистиці реєстрацій бізнесу, наведеній на офіційному сайті Дія (рис.2.2).

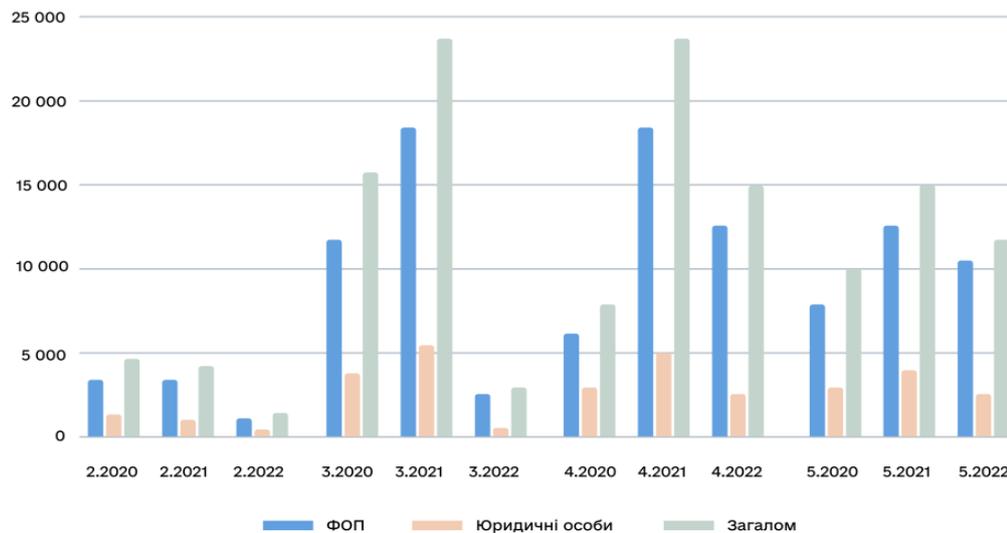

Рис. 2.9 - Порівняння кількості реєстрацій бізнесу у 2021-2022 рр. [18]

Гостро стоїть питання, на скільки вистачить фінансових резервів підприємців. Згідно офіційної статистики на сайті Дія, 34% компаній оцінюють свою фінансову стійкість у 6 місяців, 20% вважають, що протримаються кілька місяців, решта 20% - рік, та ще 19% вистачить фінансових резервів на період понад рік. У 5% фінансові резерви вже закінчилися. Разом з тим, у фінансових питаннях підприємці розраховують на власні сили – 92% компаній не користувалися державними або міжнародними програмами для підтримки свого бізнесу [36].

Також понад 7,5 млн. осіб виїхали за кордон, а 3,5 млн. перемістилися в інші області через бойові дії. Рівень безробіття перевищив 30%, рівень заробітної плати у різних сферах знизився від 9 до 58%, а заборгованість з виплати заробітної плати становить 3 млрд грн.

Число бізнесів, що у повному обсязі виплачують зарплату своїм співробітникам становить наразі 63%, а 25% з них роблять додаткові чи авансові виплати. Однак, 13% скоротили розмір виплат. В неоплачувану відпустку змушені були відправляти працівників 4% компаній.

Військовий стан зумовив рекордне зростання у червні 2022 р. облікової ставки НБУ на 15 п.п. – до 25%, що, у свою чергу, зумовило збільшення ставок кредитування бізнесу комерційними банками, яке є основою підтримки економіки будь-якої країни. Відповідно, зменшився попит на кредитні ресурси при одночасному погіршенні якості обслуговування поточних кредитних портфелів [38].

Але незважаючи ні на що, підприємці намагаються переналаштувати свій бізнес до військових умов функціонування. Персонал, що має змогу працювати у дистанційному режимі – успішно працює. Більшість компаній зі Сходу України перевели власний бізнес на Захід, а Львів став осередком для ІТ-фахівців. Міжнародні компанії та фонди вже зараз розробляють інвестиційні проекти, які хотіли б реалізувати по закінченню війни в Україні.

Однак збільшення військових витрат зараз створює нові робочі місця, додаткову економічну діяльність й сприяє розвитку нових технологій, що далі можуть перейти в інші галузі.

На даний час всі види бізнесу – і малий, і середній, і великий, знаходяться в складній ситуації – незважаючи на суттєве скорочення доходів, підприємці мають виконувати свої фінансові й боргові зобов'язання. У суб'єктів малого бізнесу відсутній достатній «запас міцності», щоб не визначений час працювати у збиток. Саме тому малий і середній бізнес гостро потребує посилення державної підтримки.

МСБ створює тисячі робочих місць, є основою регіонального розвитку, підвищення платоспроможності населення й формує у країні середній клас. Суб'єкти МСП більш мобільні з точки зору адаптації до змін в економіці. Але вони не мають фінансових «подушок безпеки». Тому пережити зупинку діяльності й зберегти робочі місця їм набагато складніше. У зв'язку з цим на даний час для економіки України вкрай важливо підтримати МСП й максимально захистити від негативних проявів військового вторгнення.

2.3 Програми фінансової підтримки розвитку малого й середнього підприємництва

Банківський сектор посідає провідне місце у процесах сприяння формуванню фінансово-інвестиційного механізму розвитку МСП, оскільки доступність до фінансових ресурсів є важливим фактором розвитку бізнесу, зокрема за рахунок банківського кредитування [23].

Проте, можливості МСП отримати банківський кредит є обмеженими з багатьох причин. Серед них: складна процедура прийняття банками рішень про кредитування МСБ, незацікавленість банків у видачі невеликих за розмірами кредитів, відсутність у суб'єкта малого підприємництва майна, яке може бути заставою при отриманні кредиту, небажання позичальників надавати банкам інформацію про свій бізнес, упереджена думка дрібних підприємців щодо доцільності й доступності залучення кредитного фінансування, доволі тривалий термін розгляду банками кредитної заявки тощо.

Проблеми, які перешкоджають кредитуванню малого бізнесу наведено на рисунку 2.10.

Для створення й розширення власної справи комерційні банки пропонують приватним підприємцям і підприємствам малого бізнесу кредитні програми, а саме: інвестиційне кредитування, багаторазові кредити на будь-які потреби під заставу, кредит на придбання основних засобів і

нематеріальних активів, кредит на купівлю обладнання й автотранспорту, кредит на поповнення обігових коштів й поточні потреби, програма експрес-кредитування тощо.

Рис. 2.10 - Проблеми кредитування малого і середнього бізнесу
Джерело: сформовано автором

Ставки кредитування для малого бізнесу як правило є вищими у порівнянні з великими підприємствами, що ускладнює їх доступ до фінансових ресурсів. Саме тому держава впроваджує програми пільгового кредитування для МСП.

На сьогодні банківськими установами (державними банками) України передбачена низка фінансових та консалтингових продуктів для МСП [35; 38]. Так, АТ «Ощадбанк» пропонує такі кредитні продукти [38]:

1. Акційне кредитування АПК;
2. Програма часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва;
3. Соціальне підприємництво кредитування спільно з WNISEF;
4. Програми підтримки МСБ від місцевих органів влади;
5. Банківська гарантія;

6. Бланкові (беззаставні) овердрафти клієнтам ММСБ;
7. Кредитування ОСББ/ЖБК;
8. Авалування векселів;
9. Придбання нових та бувших у використанні транспортних засобів, с/г техніки та обладнання;

Ощадбанком створено програму «Будуй своє», яка має на меті надання суб'єктам МСП наступних можливостей: навчання й консалтинг для підприємців та стартапів; швидке відкриття рахунку, миттєва картка й зручний інтернет – банк; інструменти для ведення бізнесу від партнерів програми на привабливих умовах; отримання фінансової підтримки.

Укрексімбанк запровадив такі фінансові продукти для МСП в аграрному секторі:

- кредити на купівлю пального, добрива, кормів, ремонт обладнання;
- кредити на купівлю сільськогосподарської техніки та обладнання;
- кредити на купівлю тварин, закладку багаторічних рослин;
- кредити на купівлю елеваторів, фермерських споруд та обслуговуючих будівель.

Укргазбанк особливу увагу приділяє МСП, діяльність яких пов'язана з впровадженням енергоефективних й екологічних проектів, «зелених технологій», проектів з використанням альтернативних видів енергії, вторинної сировини, збереженням навколишнього середовища тощо [38].

Банком надано пріоритет кредитуванню за такими напрямками:

1) за державною програмою стимулювання енергоефективних заходів у житловому секторі. Кредитування об'єднань співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ) та житлово-будівельні кооперативів (ЖБК) на проведення енергоефективних заходів, за яким надається відшкодування 40-70% від суми кредиту;

2) за програмою співпраці Банку з Німецько-Українським фондом (НУФ). Окремі програми кредитування за рахунок коштів НУФ передбачають встановлення процентних ставок кредитування, які є одними із

найнижчих на фінансовому ринку України (табл. 2.2). Програма дає змогу просувати компанії на нові ринки, що сприятиме зростанню та високу віддачу інвестицій. Фінансування охоплює всі типи інноваційних підприємств малого бізнесу у всіх секторах.

Таблиця 2.2

Умови фінансування МСП за програмами Німецько-Українського фонду

Умови фінансування	Програма мікрокредитування	Програма з підтримки інвестицій МСП
1	2	3
Позичальники	1. Фізичні особи-підприємці (ФОП) 2. Мікропідприємства (не більш ніж 20 постійних працівників) 3. Малі підприємства (не більш ніж 250 постійних працівників) 4. Середні підприємства (не більш ніж 500 постійних працівників)	1. Фізичні особи-підприємці (ФОП) 2. Мікропідприємства (не більш ніж 20 постійних працівників) 3. Малі підприємства (не більш ніж 250 постійних працівників) 4. Середні підприємства (не більш ніж 500 постійних працівників)
Призначення кредиту	Фінансування виробництва, сфери послуг, сільського господарства, торгівлі (тільки для ФОП та мікропідприємств)	Фінансування виробництва, сфери послуг, сільського господарства
Валюта кредиту	Євро, гривня	Гривня
Максимальний розмір кредиту	25 000 євро (для ФОП та мікропідприємств) 100 000 євро (для малих підприємств) 250 000 євро (для середніх підприємств)	250 000 євро (гривневий еквівалент)
Відсоткова ставка	Ринкова, визначається банками-партнерами	Максимальна номінальна визначена як UIRD x 1,1
Максимальний термін кредиту	3 роки (для фінансування обігового капіталу); 5 років (для фінансування інвестицій в основні засоби).	2 роки (для фінансування обігового капіталу) 6 років (для фінансування інвестицій в основні засоби)
Банки партнери	Мегабанк; Укргазбанк; Ощадбанк; Кредобанк	ПроКредитбанк; Укргазбанк; Кредобанк

Джерело: сформовано автором на основі [39]

Банк одним із перших в Україні запровадив лінійку ЕКО-продуктів й пропонує клієнтам скористатися додатковою лояльністю Банку у вигляді ЕКО-надбавки до депозитних програм та зниженої процентної ставки по кредитним програмам.

Банківські кредити стали поряд з власними коштами головним джерелом фінансування діяльності суб'єктів МСП. Привабливість банківського кредитування для МСП підвищує лояльність встановлених банками програм для бізнесу (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Банківські процентні ставки за кредитами для МСП, % [17; 38]

Банк	Вид кредиту	Реальна ставка	Річна ставка	Разова комісія	Перший внесок
АТ «Укрсиббанк»	Строковий кредит. Поповнення оборотних коштів, придбання авто, нерухомості та обладнання	17,7	15,9	1	від 30
АТ «Кредобанк»	Спеціальні умови кредитування від Німецько-Українського фонду	18,48	16,63	1	від 20
АТ «Ощадбанк»	Поновлювана кредитна лінія	18,57	18,2	0,2	від 25
АТ КБ «Привабанк»	Непоновлювана кредитна лінія	19	19	-	від 40
	КУБ під заставу	20	20	-	від 25
АБ «Укргазбанк»	Поновлювана кредитна лінія «Програма розвитку бізнесу у рамках співпраці з Німецько-Українським фондом»	19,95	18,1	1	від 20
	Не поновлювана кредитна лінія фінансова підтримка інвестиційних проектів МСП	20,35	18,5	1	від 30
АТ «Укресімбанк»	Строковий кредит «Розвиток бізнесу»	20,72	18,5	0	0
АТ «Креді Агріколь»	Не поновлювана кредитна лінія	21,85	20	1	від 25

За даними НБУ станом на кінець 2021 року малий бізнес з річним доходом до 50 тис. євро отримав від банків кредитних коштів на суму 72,6 млрд грн, це майже 10% від усіх виданих бізнесу кредитів [38]. Найчастіше кредити, які видають банки – це позики на поповнення оборотних коштів МСП і перекредитування поточних боргів, а не довгострокове фінансування на розвиток. Зокрема, за діючою державною програмою «Доступні кредити 5-7-9%» за 2020-2021 рр. суб'єктам підприємництва видано кредитів на 64,8

млрд грн. Але, лише 12,5% від них видано на інвестиційні потреби. Решта – покривали поточні заборгованості та операційну діяльність.

Таблиця 2.4

Умови державної програми «Доступні кредити 5-7-9 %» [25, 38]

5 % річних	7 % річних	9 % річних
Для бізнесу з річним доходом до 50 млн грн.		Для бізнесу з річним доходом більше 50 млн грн.
За умови найму не менше 2 працівників протягом 1 кварталу	За кожне нове робоче місце відсоткова ставка зменшується на 0,5 % річних, але не менше 5 % річних	За кожне нове робоче місце відсоткова ставка зменшується на 0,5 % річних, але не менше 5 % річних
Мета кредиту		
Кредит на фінансування інвестиційного розвитку МСП (інвестиційний проєкт); Кредит на поповнення обігових коштів, необхідних для реалізації інвестиційного проєкту в розмірі до 25 % від його вартості (надається виключно у поєднанні з інвестиційним проєктом), валюта кредиту – гривня.		

Кредити на розвиток бізнесу допомагають реалізувати не лише нові проєкти, а й розширити обсяги вже існуючої справи, а також вийти на новий етап розвитку бізнес-діяльності. Умови інвестиційного кредитування для малого і середнього бізнесу наведено в додатку Д. В цілому банківська система надає представникам МСП великий спектр продуктів та програм допомоги (додаток Е).

Значну фінансову підтримку суб'єктам МСП надало Міністерство аграрної політики та продовольства України (додаток З). З-поміж банківських установ найбільше фінансування МСП надає ПАТ КБ «Приватбанк» (додаток Ж).

Альтернативою банківським кредитам є фінансовий лізинг, який передбачає придбання майна й передачу його фізичним чи юридичним особам на договірних умовах на визначений строк (не менше 1 року) за встановлену плату з правом викупу майна лізингоотримувачем. Це дозволяє дрібним підприємцям зменшити витрати щодо придбання засобів виробництва за рахунок відносно невеликих виплат, щоб забезпечити право користуватися майном, а потім за рахунок прибутку, отриманого від

діяльності з використанням майна, виплачувати решту його вартості. Переваги та недоліки лізингу по відношенню до банківського кредитування наведено в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Переваги і недоліки лізингу та банківського кредитування як джерел
фінансування МСП [1]

Джерела фінансування	Переваги	Недоліки
1	2	3
Банківське кредитування	<ul style="list-style-type: none"> - наявність вибору серед численних кредитних програм: інвестиційне кредитування, багаторазові кредити на будь-які потреби за одним об'єктом застави, кредит на придбання основних засобів і нематеріальних активів, кредит на придбання обладнання й автотранспорту, кредит на поповнення обігових коштів і поточні потреби, програма експрес-кредитування тощо. - можливість отримати значні за обсягами фінансові ресурси; - тривалий термін кредиту; - можливість збільшення рівня рентабельності власного капіталу за рахунок забезпечення розширеного відтворення виробництва та ін. 	<ul style="list-style-type: none"> - необхідною умовою надання кредиту є наявність застави; - складна процедура прийняття банками відповідних рішень про кредитування; - тривалий термін розгляду банками кредитної заявки; - високі відсотки за кредит; - зниження фінансової стійкості підприємства та ін.
Лізинг	<ul style="list-style-type: none"> - можливість податкової економії; - розширення виробничих потужностей; - на відміну від банківського кредитування, лізинг не впливає на фінансовий стан, не змінює структуру активів і капіталу, тільки сприяє отриманню короткострокових кредитів; - завдяки прискоренню процесів амортизації швидше відбувається окупність технологій; - фінансовий лізинг унеможливує нецільове використання фінансових ресурсів; - відсутність застави та поручителів; - здебільшого не передбачає додаткового забезпечення з боку лізингоодержувача; - незначні капітальні витрати та ін. 	<ul style="list-style-type: none"> - через велику кількість контрагентів в угоді виникає складність процедури та тривалий час до одержання обладнання; - значний обсяг авансового внеску (не менше 30% від загальної вартості обладнання); - можливе моральне старіння предмета; - лізингові операції мають специфічні ризики: ризик несплати лізингових платежів; майновий ризик, пов'язаний з пошкодженням предмета лізингу; ризик неповернення предмета лізингу та ін.

У порівнянні з банківським кредитуванням, при якому право власності на майно переходить в момент його купівлі, право власності на об'єкт лізингу залишається у лізингодавця до моменту сплати лізингових платежів

[1]. Оскільки лізингодавець залишається власником об'єкта лізингу та має на нього всі права, лізинг здебільшого не передбачає додаткового забезпечення. Умови отримання лізингу на прикладі українського банку, наведені в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Умови отримання лізингу клієнтам малого та середнього бізнесу в
КБ «Приватбанк» на початку 2022р.

Умови отримання лізингу суб'єктам малого бізнесу від Приватбанк			
1	2	3	4
Програми лізингу	Лізинг комерційного транспорту, спецтехніки та обладнання	Лізинг на с/г техніку вітчизняного та імпортного виробництва	Лізинг легкового автотранспорту клієнтам малого та середнього бізнесу
Лізингоодержувач	Юридична особа / фізична особа – підприємець		Фізична особа – підприємець
Строк лізингу	Від 12 – до 60 місяців		
Сума фінансування	Для клієнтів малого та середнього бізнесу – від 200 тис. грн.		Нові авто – до 800 тис. грн.; Авто з пробігом – до 600 тис. грн.
Аванс	Від 20 % вартості предмета лізингу		Від 10 % вартості предмета лізингу
Ставка	Від 1 % – до 19 % річних (залежно від партнерської програми)	Від 3 % – до 19 % річних (залежно від партнерської програми)	Нові авто – 18 % річних; Авто з пробігом – 23,9 % річних.
Разова комісія	1 % від вартості предмета лізингу (не стягується за стандартною ставкою 19 %)		Відсутня
Графік платежів	Щомісяця рівними частинами	Сезонний, не менше 2 рази на рік, сплата % – щомісяця	Щомісяця рівними частинами
Страховання	Щорічно згідно з тарифами акредитованої банком страхової компанії		
Забезпечення	Предмет лізингу, що передається лізингоодержувачу на підставі договору лізингу; порука.	Техніка, що передається в лізинг – на підстав договору лізингу; порука.	Транспорт, що передається в лізинг на підставі договору лізингу

*Складено автором за [25].

Поширеним на практиці є також фінансування проектів з грантовою підтримкою. За типами і розмірами виділяють:

1) гранти на певну категорію проектів у відповідній сфері діяльності;

- 2) гранти на часткове або додаткове фінансування (коли суми коштів недостатньо й заявник звертається в кілька фондів);
- 3) гранти на цільову підтримку певного підприємства;
- 4) гранти на повне фінансування організації для виконання її місії;
- 5) гранти на капітальні інвестиції (купівля устаткування, будинків, землі або проведення реконструкції);
- 6) гранти на «запуск» невеликого проекту [70] .

На сьогодні існує багато джерел грантового фінансування МСП. Серед міжнародних програм, що призначені для підтримки малого й середнього бізнесу: HORIZON UKRAINE, COSME, «Підтримка малого бізнесу в країнах Східного партнерства», «Можливості для малого та середнього бізнесу», програми посольств й урядів окремих країн тощо. Основним інвестором виступає Європейський Союз і США. Детальніше грантові програми розглянемо у наступному розділі.

Отже, провідні державні банки України – АТ «Приватбанк», АТ«Ощадбанк», АТ «Укресімбанк», АБ «Укргазбанк» та інші банківські установи за державної підтримки пропонують широкий спектр банківських послуг і продуктів для підтримки розвитку МСП.

Висновки до розділу 2

Частка малого та середнього бізнесу у ВВП України, за даними Мінекономіки, становить близько 55%. Це показує масштаби його впливу на розвиток економіки. Аналіз розвитку МСП за останні роки свідчить, що підприємці отримали з боку держави певні преференції, які полегшують ведення бізнесу. Зокрема, розширено доступ МСП до публічних закупівель; запроваджено програму державного кредитування “Доступні кредити 5-7-9%”; запрацювала онлайн платформа “Факторинг Хаб”, яка дозволяє подавати заявки на участь у публічних закупівлях; внесені зміни до нормативно-правової бази підприємництва; створено єдиний інформаційний

ресурс з питань підприємництва – «Дія.Бізнес»; створюються Інформаційні пункти підприємців, тощо.

У зв'язку з карантинними обмеженнями та військовими діями тимчасово вимушені були призупинити діяльність близько половини компаній, тоді як 6% закрили свій бізнес. Ці підприємці змушені були звільнити до 50% штату працівників. Третина власників МСП зафіксували падіння своїх доходів вдвічі.

Суб'єкти МСП потребують фінансової підтримки від державних органів, НБУ, банків й вдосконалення процесів мікrokредитування. Проте умови пандемії та військових дій загострили боротьбу за фінансування бізнесу. Один з найпопулярніших інструментів фінансування підприємництва – банківське кредитування, що зараз майже недоступне. Внаслідок чого МСП змушені шукати нетрадиційні форми фінансування, зокрема грантові кошти.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ СИСТЕМНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ВЛАДИ ТА ЛОКАЛЬНОГО БІЗНЕСУ

3.1. Шляхи налагодження комунікації «влада – бізнес»

Розвинені держави забезпечують взаємодію органів державної влади й малого бізнесу шляхом використання інструментів комунікації та вибудовування механізмів зворотного зв'язку. Роль комунікації в системі державного управління та місцевого самоврядування зростає, а сама вона змінюється й постійно ускладнюється. Ефективна комунікація з локальним бізнесом – це запорука економічного розвитку територіальних громад й держави в цілому. Розвиток підприємництва відбувається як правило через партнерство, у якому громада й бізнес є ключовими гравцями. Партнерство базується на комунікації, довірі й взаємній корисності. Існують певні критерії відносин між громадою та бізнесом (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Критерії ефективної взаємовигідної взаємодії між громадою та бізнесом

Критерії «дружнього бізнесу до громади»	Критерії «дружньої громади до бізнесу»
<ul style="list-style-type: none"> – створює локальні робочі місця й розвиває людей; – платить податки у громаду; – спільно працює над проблемами громади; – готовий до діалогу й кооперації в локальних об'єднаннях; – етика поведінки; – готовність платити за локальні сервіси; – мотивує інших осіб «йти в бізнес»; – не шкодить (екологія, ресурси, імідж). 	<ul style="list-style-type: none"> – базова інфраструктура для ведення бізнесу; – етична поведінка; – ефективні адміністративні послуги; – відсутня корупція, невисока бюрократія, є «правила гри»; – прозорість й ефективність витрачання податків; – доступ до інформації й ресурсів громади; – спільна робота над проблемами бізнесу; – комфорт для життя мешканців.

[розробка автора]

Бізнес потребує «дружніх» громад. Громаді потрібен «дружній» бізнес. Посадовцям необхідні знання і розуміння локального бізнесу. Від того, чи знає ОМС бізнес у громаді й чи комунікує з ним, залежить рішення

підприємців щодо розширення справи у громаді. Ключем до успіху є системна комунікація й діалог з кожним підприємцем громади. Для ефективної комунікації з бізнесом його треба знати. Для цього застосовується такий ефективний інструмент як реєстр підприємців. Його потрібно вести, оновлювати й постійно використовувати.

Комунікація може проявлятися у різних формах [48]:

- особисте спілкування представників малого й середнього бізнесу та відповідальних чиновників, визначення потреб влади у вирішенні актуальних питань (через записи на особистий прийом, демонстрацію проектів та ін.);
- проведення представниками бізнесу спільно з владою просвітницьких й презентаційних заходів, виставок, ярмарків, конференцій, семінарів;
- пропонування представниками бізнесу конкретних проектів з урахуванням локальних особливостей й потреб місцевого населення.

Комунікація має відбуватися між людьми, які приймають управлінські рішення чи впливають на них (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

З ким доцільно здійснювати комунікацію у сфері бізнесу [27]

Найменування	Мікро	Малий	Середній	Великий
1	2	3	4	5
Власник	так	так	так	–
Директор (найманий)	–	–	так	так
Керівник з господарських питань	–	так	так	так
Керівник з фінансових питань	–	–	так	так
Секретар, помічник	–	–	так	так

ОМС необхідно розуміти, які саме потреби має локальний бізнес. Потреби малого і середнього бізнесу різні, а відповідно, й шляхи їх задоволення – різні. Керівництву громади важливо зрозуміти потреби підприємців й спробувати їх задовольнити. З метою ефективної комунікації влади і бізнесу спеціаліст має володіти такими ключовими ресурсами [9; 16]:

1) інформація: про пільгові програми фінансування; інвестиційні об'єкти; гранти; законодавчі зміни; спеціалістів; працівників; навчальні

програми, стажування; канали збуту;

2) контакти: партнерів; клієнтів; підрядників; інвесторів; кластерів; профільних спеціалістів в адміністрації громади; експертів; бізнес-клубів; інших організацій, які сприяють бізнесу;

3) готовність й спроможність сприяти.

Ключем до успіху в комунікації є формування довіри між сторонами. Формування довіри вимагає зусиль й часу. Важливо розміщувати релевантну інформацію у інформаційному просторі, використовуючи при цьому відповідні інструменти й канали взаємодії із бізнесом (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Інструменти та канали взаємодії працівників влади із бізнесом [6; 22]

№ з/п	Канали / інструменти	Мета взаємодії
1	телефонні дзвінки	1. Надати додаткову цінність (інформацію, контакти). 2. Виявити потреби/проблеми підприємця 3. Побудувати довіру й звичку комунікувати.
2	відвідання бізнесу	1. Налагодження відносин й довіри. 2. Краще зрозуміти бізнес, що працює в громаді. 3. Надати додаткову цінність 4. Виявити потреби / проблеми підприємця. 5. Анонсувати позитивні зміни у громаді.
3	гаряча лінія підтримки підприємців	1. Створити у підприємців громади відчуття підтримки в випадку потреби 2. Створити постійний канал комунікації громади з бізнесом.
4	участь у подіях для бізнесу (круглі столи, конференції, семінари, бізнес-візити, презентації проектів, тощо)	1. Налагодити спілкування із підприємцями. 2. Краще зрозуміти підприємців. 3. Стати «своїм», вибудувати довіру. 4. Задавати питання, коментувати. 5. Говорити вітальні слова, виступати за темою. 6. Доносити до підприємців проекти й позитивні зміни. 7. Говорити про проблеми у громаді й потребу кооперуватись
5	співпраця із регіональними бізнес-об'єднаннями	1. Інформувати підприємців про можливості розвитку через бізнес-об'єднання. 2. Сприяти формуванню та розвитку нових бізнес-об'єднань. 3. Сприяти локальному бізнесу вступати до бізнес-об'єднань. 4. Кооперуватись із бізнес-об'єднаннями у реалізації проектів сприяння бізнесу.

Сучасний світ інформаційних технологій використовує для налагодження комунікацій ефективні інформаційні системи: CRM-систему,

сайти громад й онлайн-каталог підприємців, СМС-сповіщення, E-mail дайджести, Facebook-сторінки, Telegram, YouTube-канал громади.

Взаємовигідною як для громади, так і для представників бізнесу, є співпраця з регіональними бізнес-об'єднаннями. Метою цієї співпраці є сприяння створенню бізнес-асоціацій та допомога представникам МСБ знайти один одного; сприяння популяризації ідей бізнес-об'єднань серед малого й середнього підприємництва; підвищення ефективності роботи регіональних бізнес-об'єднань; допомога у розширенні спектру послуг, які надаються об'єднаннями МСБ й покращити їх якість. Успішне функціонування бізнес-об'єднань сприяє соціально-економічному розвитку громади. Відповідно, органи місцевої влади мають можливість сприяти активізації роботи бізнес-об'єднань (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Співпраця із регіональними бізнес-об'єднаннями

Розробка автора

Механізми соціального регулювання відносин мають компенсувати обмежені можливості правового регулювання усіх форм комунікації бізнесу

й влади. Органи державної влади й місцевого самоврядування мають взяти на себе функції контролю виконання договірних відносин в рамках приватно-публічної взаємодії. Це виражається у: гнучкості й оперативності в умовах, які постійно змінюються й розвиваються; створенні спеціального органу, який сприяє швидкому прийняттю й виконанню рішень; врахуванні національних, регіональних й інших особливостей на місцях; гарантіях, у т. ч. фінансових, для бізнесу від порушень й відступів від домовленості з боку місцевих органів влади.

Для досягнення мети налагодження успішної приватно-публічної комунікації необхідними є: сталість, системність, вміння швидко долати комунікаційні бар'єри. Приватно-публічні проекти мають нести соціальну значимість для громад, й набувати розголосу в суспільстві і проходити суспільну експертизу. Взаємодіючи з владою при реалізації таких проектів, підприємці мають враховувати стратегічну мету проекту (наприклад, вирішення масштабних екологічних, соціальних, культурних, освітніх, спортивних й т. п. завдань). Бізнес має виходити з міркування: «Чим ми можемо бути корисними?». Найкращим варіантом буде вирішення виявлених проблем шляхом консультаційної, фінансової, ресурсної, технічної та іншої участі. Підприємці, в свою чергу, мають позиціонувати себе як партнери, яким також близькі й зрозумілі проблеми влади.

Таким чином, у приватно-публічній моделі партнерства влади й бізнесу основними механізмами взаємодії між сторонами виступають спеціалізовані майданчики (бізнес-платформи), які дозволяють забезпечити ефективний конструктивний діалог. Правильно побудовані комунікаційні механізми взаємодії бізнесу й влади суттєво покращать інвестиційну привабливість як конкретного бізнесу, так й країни загалом.

3.2. Підтримка функціонування малого і середнього бізнесу в умовах воєнного стану

Підприємства малого і середнього бізнесу особливо вразливі до негативних наслідків, спричинених військовими діями в Україні. У зв'язку з цим є потреба вжиття органами влади комплексу підтримуючих заходів, які дозволять суб'єктам бізнесу вистояти у складних економічних умовах.

Розгортання в державі повномасштабної війни призвело до суттєвих негативних наслідків для економіки й бізнесу внаслідок повного або часткового припинення функціонування значної кількості підприємств, їх підрозділів, руйнування каналів логістики, зниження попиту на деякі товари й руйнування усталених ланцюгів поставок. Саме тому для підтримання економіки Урядом прийнято ряд рішень, які передбачають реалізацію заходів з підтримки малого й середнього бізнесу в Україні.

Створено можливість реєстрації ФОП або юридичної особи за спрощеною процедурою. Реєстрація можлива у будь-якому місті, незалежно від місця розташування майна, ФОП чи юридичної особи. Документи можна подати в електронному вигляді е-мейлом або іншими засобами зв'язку. Не вимагається нотаріальне засвідчення підпису на документах, якщо документи підписані в присутності державного реєстратора [3]. З початку військового конфлікту зареєстровано близько 170 тис. нових ФОП [13].

Верховна Рада України прийняла ряд законів, що передбачали реформування податкової системи на період воєнного стану задля підтримки суб'єктів підприємництва, в т.ч. шляхом надання податкових преференцій й спрощення адміністрування. Особливі умови оподаткування були визначені такими Законами:

- № 2118-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану»;
- № 2120-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та

інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану»;

– № 2173-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо адміністрування окремих податків у період воєнного, надзвичайного стану».

Зокрема, тепер суб'єкти господарювання зможуть переходити на третю групу єдиного податку за ставкою 2% без врахування граничного розміру доходу. ФОПи – платники єдиного податку першої й другої груп мають право не сплачувати єдиний податок і не подавати звітність за періоди, коли податок не сплачений, а також не сплачувати ЄСВ за себе й мобілізованих працівників [44]. Також на період воєнного стану пом'якшено податкове законодавство щодо сплати ПДВ. Зокрема, для суб'єктів господарювання, у т.ч. спрощено процедуру формування податкового кредиту.

На початку березня 2022р. держава звільнила платників від відповідальності за несвоєчасне подання податкової звітності, сплату податків, реєстрацію податкових й акцизних накладних, встановила мораторій на проведення документальних перевірок тощо. Ще бізнесу скасували практично всі дозволи й ліцензії, відтермінували ряд планових перевірок і дозволили не платити деякі інші податки, зокрема пов'язані із втраченими товарами на територіях, де ведуться бойові дії. Так, якщо підприємство має земельну ділянку чи нерухоме майно на території проведення бойових дій або тимчасово окупованих територіях, то платник звільняється від сплати податку на землю чи нерухоме майно [73].

Урядом запущено програму з релокації українських виробництв. Підприємствам, що планують переміститись до безпечних областей, буде надана допомога у підборі місць для їх виробничих потужностей, перевезенні та розселенні персоналу, пошуку нових працівників. Програма орієнтована на усі підприємства, які бажають перемістити виробництво на території Західної України. За останніми даними Мінекономіки з початку реалізації програми релокації 761 підприємство перемістило у безпечні регіони, з них 588

успішно функціонують на нових місцях, а 274 – у процесі пошуку локації чи способу транспортування [50].

Вдосконалено трудові відносини між роботодавцем та працівниками. роботодавець може видати наказ про запровадження дистанційної роботи на період воєнного стану.

Важливим напрямом фінансової підтримки бізнесу, який зупинив діяльність через бойові дії, є розширення цілей й кола учасників державних програм «Доступні кредити 5-7-9 %» і «Доступний фінансовий лізинг 5-7-9 %», а також надання кредитних гарантій [40]. Суб'єкти МСП впродовж воєнного стану та місяць після його завершення можуть отримати кредит під 0%. Після цього кредитна ставка становитиме 5%. Збільшено максимальну суму кредиту до 60 млн грн. Строк кредитування за програмою "5-7-9%" залежить від цільового призначення коштів. На реалізацію інвестиційного проєкту та на рефінансування заборгованості кредит надається на п'ять років. Для фінансування оборотного капіталу – на три роки. Також експортно-кредитне агентство може страхувати кредити підприємців-експортерів, а це значно спростить їм доступ до дешевого фінансування. Програма розширена на середні підприємства з річним доходом до 50 млн євро незалежно від кількості працюючих.

Станом на 31 жовтня 2022 р. суб'єкти підприємництва отримали за програмою «Доступні кредити 5-7-9 %» від уповноважених банків 49405 кредитів на загальну суму 149,17 млрд грн. Проте через значну кількість нюансів 28% підприємств не можуть скористатися цією програмою. Дана програма виявилася неефективною для новостворених підприємств, проте корисною для підприємств, котрі вже давно перебувають на ринку. За чотири місяці дії урядової програми «Власна справа», через надання грантів профінансовано проєкти понад 650 підприємців [40].

У період військового стану окрім традиційних джерел фінансування підприємства малого бізнесу отримали широкі можливості залучення

грантових коштів на створення, підтримку чи релокацію власного бізнесу. Це пропозиції як від міжнародних донорів, так й державні гранти на підтримку підприємництва. Деякі найбільш популярні грантові програми наведено в таблиці.

Таблиця 3.4.

Грантові програми з підтримки малого бізнесу в Україні

Назва гранту	Гранто-давець	Для кого	Сума	Особливості
1	2	3	4	5
Грант на розвиток або створення нового бізнесу	Український уряд	для ФОПів; ЮО; для ФО, що мають намір зареєструвати бізнес	від 50 до 250 тис грн	Створити від 2 робочих місць; здійснювати діяльність не менше 3 років; сплачувати податки в бюджет. Повернення коштів, якщо не виконано зобов'язання.
Грант на створення або розвиток переробного підприємства	Український уряд	Громадяни України, у т.ч. ФОПи; юридичні особи	до 8 млн грн	30% співфінансування; створити від 25 робочих місць; здійснювати діяльність не менше 3 років; сплачувати податки в бюджет, зокрема, за працевлаштування робітників. Повернення коштів, якщо не виконано зобов'язання.
Грант для підтримки аграрного бізнесу	Програма Данської ради у справах біженців (DRC)	ПП будь-яких форм реєстрації, об'єднання виробників с/г-продукції, комунальні підприємства	до 20 000 дол США, обов'язковий внесок до 50%	Зменшення негативних наслідків для представників МСП аграрного сектору та харчового виробництва; залучення вразливих верств населення у виробничо-збутові ланцюжки задля посилення їх ролі в місцевій економіці.
Грант для с/г ММСП	Програма USAID з аграрного і сільського розвитку – АГРО	Зареєстровані с/г ММСП, які є приватними виробниками/переробниками	від 500 тис до 900 тис грн	Розвиток мережі господарств з виробництва, післяврожайної підготовки, переробки овочів, фруктів та ягід, м'яса, молочної продукції, птиці (крім курятини) або продукції аквакультури.

Продовження табл.3.4

1	2	3	4	5
Мікрогрант на фінансування бізнесу	Український ветеранський фонд	Ветерани, члени родини учасника бойових дій, загиблих захисників.	до 20 тис. грн	Для купівлі товарів та обладнання для ведення власної справи
Грант для безперервності і відновлення бізнесу	Програма USAID «Конкурент оспроможна економіка України»	Для ЮО та ФОП (до 250 осіб і річним оборотом до 50 млн євро).	від 600 тис. до 1 200 тис. грн	Кошти для підтримки безперервності та відновлення бізнесу, який працює у секторах інформаційних технологій, інжинірингу, виробництва та послуг, має потребу у переміщенні, розширенні на зовнішні ринки.

Узагальнено автором на основі [18; 32; 40]

Урядом відкрито ряд грантових програм задля відкриття нового бізнесу, розвитку підприємства і навчання, а саме: мікро-гранти для створення власного бізнесу; гранти для розвитку переробного підприємства; державне фінансування закладки саду; кошти для розвитку тепличного господарства; грант на реалізацію стартапу, в т.ч. у сфері ІТ; кошти на навчання ІТ-спеціальностей [69].

Перевагами грантового фінансування є те, що кошти надаються на безоплатній і безповоротній основі за умови відповідності усім критеріям донора подання якісної заявки. І в умовах дефіциту фінансових ресурсів гранти можуть стати реальною підтримкою для вітчизняного малого бізнесу.

Поряд з фінансовою підтримкою держава реалізує політику дерегуляції. Так, у травні 2022 р. прийнято Закон [53], згідно з яким бізнес звільняється від відповідальності за порушення своєчасності й повноти оприлюднення фінансової звітності. Кінцевий термін подання фінансової звітності встановлено як три місяці після завершення воєнного стану.

Впроваджено заходи щодо цифровізації державних сервісів й послуг. Так, Міністерство цифрової трансформації спільно з Мінекономіки впровадило на порталі «Дія» нову послугу для бізнесу – «єДекларація». Цей

електронний документ дає можливість відразу розпочати підприємницьку діяльність й може замінити 374 види дозвільних документів. Сервісом «Декларація» можуть скористатися підприємці, у яких закінчився термін дії дозвільних документів; ФОП, які в умовах воєнного стану релоковані й потребують ліцензії; підприємці, що змінили вид діяльності через війну. Також запущено бета-тестування нової послуги на порталі «Дія». Це автоматична реєстрація товариств з обмеженою відповідальністю, що дозволяє спростити реєстраційні процедури для господарюючих суб'єктів й економію часу державних реєстраторів [40].

Отже, серед найбільш ефективних рішень, запропонованих Урядом для підтримки МСП у період війни наступне:

1) ФОП I та II групи на час воєнного стану звільнені від сплати ЄСВ за себе та мають право не сплачувати єдиний податок; підприємства та ФОП III групи звільнені від сплати ЄСВ за найманих працівників, які були призвані до лав ЗСУ, інших збройних формувань. Збір буде сплачено за рахунок держави.

2) Поширено можливість переходу на спрощену систему оподаткування для середніх та більшості великих підприємств: скасовано обмеження обсягу доходу для перебування платників на спрощеній системі оподаткування єдиного податку третьої групи за ставкою 2 % від доходу та знято обмеження на види економічної діяльності (окрім підакцизних товарів та грального бізнесу).

3) Відтерміновано сплату податків для всіх підприємств, які не спроможні їх заплатити.

4) Відкладено впровадження РРО для фізичних осіб-підприємців.

5) Встановлено мораторій на всі види податкових перевірок та звільнення від відповідальності за порушення податкового законодавства.

6) Змінено умови державні програмами пільгового кредитування «Доступні кредити 5-7-9%» з можливістю отримати кредит під нульову відсоткову ставку у сумі до 60 млн. грн. Програма розширена на середні підприємства. Впроваджено програми надання державних гарантій, зокрема,

до 80% загальної суми зобов'язань для малих і середніх підприємств - сільськогосподарських товаровиробників.

7) Спрощено систему вчинення регуляторних та реєстраційних дій у сфері підприємництва через засоби цифровізації. Це є Декларація, що дозволяє онлайн отримати ліцензію, сертифікат, посвідчення, рішення, дозвіл або висновок. Також віртуальний центр Дія.Бізнес – гаряча лінія щодо працевлаштування та підприємництва. Запущено чат-бот з відповідями на питання щодо трудових відносин під час війни тощо.

Отже, МСП стикаються з різними проблемами: обмежене постачання сировини через порушення ланцюжків поставок; відсутність фінансових ресурсів; втрата майна. Ці проблеми подібні до тих, з якими стикаються великі підприємства, однак малі й середні підприємства є набагато вразливішими. МСП найбільше представлені в галузях, які постраждали від кризи, таких як транспорт, виробництво, будівництво, туризм, гостинність, професійні послуги та ін. особисті послуги. З огляду на це МСП мають переорієнтуватися і пристосуватися до функціонування в нових умовах.

З метою відновлення малого і середнього підприємництва в Україні потрібно забезпечити подальше зниження регуляторного й адміністративного навантаження на бізнес, зокрема шляхом заходів дерегуляції на засадах ризик-орієнтованого підходу.

3.3. Напрями удосконалення інструментарію підтримки МСБ

Державна підтримка малого і середнього підприємництва включає сукупність заходів, що вживають органи державної влади з метою формування необхідних правових, економічних й організаційних умов і стимулів для фізичних та юридичних осіб, що здійснюють підприємницьку діяльність. Державна політика у сфері підтримки підприємництва реалізується на рівнях державного й муніципального управління. Для цього використовують відповідний інструментарій.

Інструмент підтримки бізнесу – це дії, проекти чи рішення громади, які створюють користь для підприємця, результатом чого є: зріст доходів, зниження витрат, вирішення проблем, підвищення успішності бізнесів й лояльності підприємців, нові можливості або збільшення ресурсів бізнесу, підвищення спроможності громади (робочі місця, поповнення бюджету).

Результати нашого дослідження дозволили систематизувати інструменти, які доцільно використовувати для підтримки малого і середньому підприємництву.

1) Інструменти промоції бізнесу й сприяння збуту продукції [26]:

- проведення тематичних фестивалів, ярмарок та виставок, де локальний бізнес може демонструвати й продавати свої товари/послуги;
- історично-розважальний і фуд-туризм;
- організація інтернет-торгівлі з продажу продуктів (особливо харчових) локальних виробників;
- інформування локальних підприємців про закупівлі громадою товарів і послуг (розділ сайту, пости на фейсбук, е-мейл розсилка тощо);
- інформаційні кампанії;
- каталог локального бізнесу;
- відшкодування для локальних виробників частини витрат за участь у регіональних, національних й міжнародних виставках;
- сприяння та подальша інформаційна підтримка виробничого туризму на базі локальних підприємств (риболовля, виробництво молокопродуктів, садівництво, розсадник рослин та квітів, сон на вуликах, фермерські господарства тощо).

2) Інструменти зміцнення співпраці між підприємцями [46]:

- маркетингові й виробничі кооперативи;
- локальні бізнес-об'єднання;
- кластери й ланцюги доданої вартості;
- бізнес-форуми й конференції;

- стратегічні й фасилітаційні сесії;
- рекомендації партнерів для спільного бізнесу.

3) Інструменти консультивання та навчання [18]:

- організація консультацій для бізнесу з питань державної реєстрації, основ підприємництва, оподаткування, тендерних закупівель, тощо;
- ваучери на консалтинг й інновації;
- онлайн й оффлайн навчання;
- організація і проведення майстер-класів, семінарів, бізнес-ігор;
- бізнес-візити та бізнес-тури;
- організація або ж сприяння організації навчальних курсів для локального бізнесу з основ підприємництва, маркетингу, інтернет-просування, продажів, позиціонування тощо;
- створення бізнес-інкубаторів й акселераторів;
- центри підтримки підприємництва;
- банки бізнес-ідей й успішних кейсів;
- академічне й шкільне підприємництво.

4) Інструменти вдосконалення бізнес-інфраструктури [10; 17]: облаштування інфраструктури для бізнес – об'єктів; підключення комунікацій; забезпечення доступності до Інтернету; облаштування коворкінгу, бізнес-хабів, офісних бізнес-центрів; поштові й логістичні відділення; банки й банкомати.

5) Інструменти сприяння доступу до фінансових ресурсів й основних фондів [2; 8; 23]: гранти на створення або розширення бізнесу; відшкодування частини відсотків за банківськими кредитами; зниження ставок податків і зборів; оренда комунальних об'єктів на пільгових умовах; інвестиційні паспорти й пропозиції; залучення партнерів з вільними основними фондами; державно-приватне партнерство; презентація ідей перед потенційними інвесторами; допомога локальним підприємцям з підготовкою пакетів документів по залученню грантів від міжнародних організацій.

6) Інструменти покращення регуляторного середовища й надання адміністративних послуг [9; 18]: аудит й оптимізація регуляторних актів; робота громадських (координаційних) рад; робочі групи для вирішення окремих завдань; розміщення регуляторних актів на сайті громади; ефективна робота ЦНАП й інших служб; регулярні відкриті зустрічі з бізнесом; супровід інвесторів.

7) Інструменти розвитку людського капіталу й поліпшення умов життя [22]: профорієнтація у школах й візити на підприємства; креативні й молодіжні простори; молодіжні лідерські проекти; співпраця з рекрутинговими агенціями; курси перекваліфікації; розвиток центрів зайнятості; громадський бюджет; піар-кампанії.

8) Інструменти покращення іміджу громади й бізнесу [26]: розроблення й просування бренду громади; якісний сайт й сторінки у соцмережах; презентація громади на національних й регіональних подіях; медіація конфліктів; соціальна реклама задля просування ідеї підприємництва; звітування про досягнення громади; подяки, нагороди.

Узагальнення наукових напрацювань й практичних кейсів за даною проблематикою дозволило розробити рекомендації щодо підтримки розвитку малого й середнього підприємництва [77].

1. Адаптація бізнес-процесів з урахуванням запобіжних заходів й реструктуризації. МСП, як й інші підприємства, можуть переглянути та реорганізувати свої внутрішні бізнес-процеси. Наскільки це можливо, запровадити механізми віддаленої роботи, використовуючи інформаційні й комунікаційні технології, такі як програмне забезпечення для телеконференцій, послуги миттєвого обміну повідомленнями, хмарні системи обміну файлами, додатки для спільної роботи тощо. Якщо організація дистанційної роботи неможлива, керівництво підприємств повинні вживати запобіжних заходів з розміщення персоналу в укриттях.

2. Оптимізація управління грошовими потоками й визначення джерел підвищення ефективності. МСП можуть підтримати ліквідність, підвищити

свої шанси на виживання та покращити стійкість: а саме запроваджуючи заходи зі зниження витрат, узгоджуючи нові умови з постачальниками сировини й послуг, переглядаючи портфель дебіторської заборгованості.

3. Переорієнтація діяльності й ресурсів для забезпечення безперервності бізнесу. Оскільки попит на товари та послуги падає, інші напрями діяльності можуть зростати. Тому багато компаній вирішили тимчасово адаптувати свої бізнес-моделі, щоб пережити війну.

4. Підтримка відносин, покращення спілкування з партнерами й співробітниками. Комунікація з постачальниками, клієнтами й посередниками, такими як транспортні компанії й банки, значною мірою визначить, чи зможе мікро-, мале чи середнє підприємство забезпечити безперервність бізнесу. Тісна співпраця з експедиторами може надати корисну інформацію про альтернативні маршрути або способи перевезення. Спілкування з клієнтами на цільовому ринку надає цінну ринкову інформацію, включаючи сигнали, що допоможуть прийняти рішення з відновлення мережі постачання або перезапуску операцій. Підтримування відносин із звільненими працівниками дозволить звернутися до кваліфікованого персоналу, коли це знадобиться.

Крім вирішення операційних проблем, підприємства можуть шукати підтримку в торгово-промислових палатах, агентствах зі сприяння експорту, галузевих асоціаціях й інших допоміжних організаціях, що можуть надавати поради щодо державної підтримки та виступати від їх імені. Зараз важливо щоб підприємства використовували форуми публічно-приватного діалогу й консультаційні механізми, донесли свою думку до політиків й регуляторних органів.

5. Створення бізнес-моделей, що сприяють інклюзивності та стійкості, використання цифрових технологій. Рішення, які підприємці приймають сьогодні, допоможуть створити світ, у якому вони будуть працювати завтра. Компанії, що вийшли з цієї кризи, зможуть залучати нових клієнтів й збільшити свою частку ринку. МСП повинні діяти зараз, щоб забезпечити довготривале стратегічне позиціонування на ринку в майбутньому.

На думку фахівців, у новій глобальній економіці ймовірно, будуть ключовими наступні аспекти бізнесу (табл.3.5).

Таблиця 3.5

Ключові аспекти розвитку МСП у майбутньому

Ключовий аспект	Характеристика
Стійкість	Посилення стійкості ланцюгів постачання було важливим для бізнесу протягом останніх десяти років – і, ймовірно, набуде значення після війни. Це може сприяти переорієнтації на регіональні ланцюги створення вартості, які пропонують більш стабільне й передбачуване середовище.
Сталість	З точки зору скорочення витрат під час війни, підприємствам слід забезпечити підвищення ефективності використання ресурсів шляхом інвестування в енергоефективність й відновлювану енергію та запровадження принципів кругової економіки. Це може бути оптимізація споживання води й енергії за допомогою розумних технологій або вироблення енергії з відходів. Зміни, запроваджені зараз, окупляться пізніше, оскільки надзвичайна кліматична ситуація повертає собі статус найсерйознішої проблеми, з якою стикається світ.
Інклюзивність	Роботодавцям доведеться все більше враховувати потреби працівників. У пріоритеті більш інклюзивні, безпечні, гуманні способи спілкування з працівниками. Адже працівники, до яких добре ставляться, є більш продуктивними.
Цифровізація	Багато підприємств мають можливість використати час простою під час війни, щоб покращити свої цифрові можливості. Впровадження інновацій й цифрових технологій, враховуючи високу швидкість прийняття рішень й гнучкість системи управління в МСП, для них є особливо перспективним напрямом розвитку. Електронна комерція ще більше прискориться. Готівкові розрахунки й паперові документи (наприклад, рахунки-фактури або розрахункові листи) стануть «справою минулого». Відмова від цифровізації або її відстрочення можуть призвести до загрози втрати конкурентоспроможності й відставання.

Узагальнено автором на основі [63; 71]

Наведені інструменти підтримки бізнесу можуть використовуватися на усіх рівнях – державному, регіональному й локальному. При цьому найважливіша роль належить співпраці бізнесу саме з локальними громадами де безпосередньо розташовані бізнес-об'єкти, земельні й людські ресурси.

Уряд, органи влади на місцях та різні відомства розробляють й реалізують програми підтримки підприємців в кризових умовах. Заходи підтримки, які наразі найбільш потрібні середнім і малим підприємцям: обмеження перевірок й послаблення контролю над бізнесом; відстрочення й розстрочка зі сплати податків і внесків по ЄСВ; мораторій на банкрутство;

регуляторна підтримка; безоплатна фінансова допомога й інші.

Висновки до розділу 3

Дослідження дозволяє зробити висновки про те, що в цілому зростає результативність роботи комунікаційних майданчиків влади і бізнесу. Бізнес може брати безпосередню участь в обговоренні питань регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, вносити пропозиції й здійснювати соціальний контроль за реалізацією. З іншого боку, бізнес отримує допомогу від спілок, асоціацій, інших некомерційних організацій для захисту своїх професійних інтересів.

Національна економіка функціонує в безпрецедентних умовах. Військова агресія російської федерації зруйнувала виробничі потужності, інфраструктуру, зупинила реалізацію інвестиційних проєктів. Підтримка, стабілізація й відновлення МСП в умовах війни залежать від здатності господарюючих суб'єктів адаптуватися до змін зовнішнього середовища, оперативності приймати рішення щодо збереження виробничих потужностей, робочих місць, проведення релокації. Тому необхідність інструментів державної підтримки формування лояльного бізнес-середовища як базису відновлення й розвитку підприємництва в Україні є беззаперечною.

Нова економічна політика військового часу сприяла збереженню підприємництва такими інструментами: формування державного замовлення на продукцію; програми безвідсоткового кредитування для бізнесу; прийняття ряду важливих рішень з дерегуляції бізнесу; впровадження програми переміщення підприємств на безпечну територію; коригування податкової політики, що спрямована на зменшення фіскального навантаження на підприємства, у т.ч. МСП.

Проведене дослідження свідчить, що внесені зміни до податкового законодавства, реалізація державних програм фінансової підтримки малих і середніх підприємств дають можливість проваджувати підприємницьку діяльність навіть в умовах війни.

Сьогодні важливо зберегти зв'язки між малим бізнесом й міжнародними ринками. Наше суспільство має підтримати мікро- та малий бізнес, щоб забезпечити майбутній процес відновлення економіки, коли війна пройде. МСП створюють близько 70% робочих місць й близько половини економічної діяльності, на них працює велика частка менш кваліфікованих працівників, молодих людей й жінок. Без сильного сектору МСП неможливо відновити позитивну траєкторію досягнення Україною Цілей сталого розвитку ООН до 2030 року.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Проведене дослідження дає можливість зробити наступні висновки.

У економіці України МСП становлять 99,98% від загальної кількості підприємців (як юридичних підприємств, так і ФОП). МСП залучають майже 81% робочої сили й виробляють до 60% загального обсягу продажів. Найбільша кількість МСП належать до сфери торгівлі (26,16%), сільського господарства (14,19%) та промисловості (11,82%).

Інструменти підтримки бізнесу на державному, регіональному та локальному рівнях поділяють на групи: інструменти промоції бізнесу й сприяння збуту; інструменти посилення співпраці між підприємцями; інструменти консультування та навчання підприємців; інструменти розвитку бізнес-інфраструктури; інструменти сприяння доступу до фінансових ресурсів; інструменти регуляторного середовища й надання адміністративних послуг; інструменти розвитку людського капіталу й трудових ресурсів; інструменти покращення іміджу. Використання позитивного зарубіжного досвіду підтримки підприємництва

На даний час державна політика зосереджена саме на МСП, зокрема на їх фінансуванні. Узагальнено сучасні тенденції фінансової підтримки МСП України: фінансування аграрного сектору, інноваційних підприємств, регіональні програми фінансової підтримки, програми міжнародної допомоги через українські банки. Серед фінансованих заходів: компенсація вартості сільськогосподарської техніки, кредити під заставу майбутнього врожаю, інвестиційне кредитування, кредити на енергоефективні проєкти, кредитні лінії без застави тощо. Акцент має бути на фінансуванні інноваційних підприємств й стартапів. Різні міністерства створили програми, які спрямовані на заохочення малого і середнього бізнесу. Регіональні програми також відіграють важливу роль у фінансуванні МСП. Більшість державних програм спрямовані на допомогу у створенні бізнесу, підтримку сільськогосподарських компаній, податкові й митні пільги, «зелені тарифи».

Важлива роль у фінансуванні МСП належить банкам. Державні й комерційні банки надають послуги малому й середньому бізнесу на національному й регіональному рівні. Дослідження умов кредитування МСП вказує, що на зростання кредитування МСП у повоєнний період. У 2021 році на нові кредити МСП припадало 33% від загального обсягу кредитування нового бізнесу. Державні й комерційні банки в Україні надають ряд консалтингових послуг, орієнтованих на МСП. Це банківські гарантії, бланкові кредити для МСП, авалювання рахунків, лізинг нових й вживаних транспортних засобів, машин та обладнання тощо.

Міжнародні програми грантової і кредитної підтримки, що реалізуються через українські банки, надають кошти українським МСП, які відповідають вимогам програми. Як правило, цільові групи – підприємці у сільській місцевості та МСП стратегічних галузей (сільське господарство, виробництво, гостинність, забезпечення електроенергією, тощо). Міжнародні програми передбачають надання грантів та цільових програм донорськими організаціями. Міжнародне фінансування, як правило, є дешевшим, ніж банківське фінансування.

Урядом прийнято Державну програму на 2020 – 2022 роки, якою передбачено такі заходи підтримки МСБ: заходи збереження робочих місць, спрощення доступу до фінансових ресурсів й зменшення витрат підприємців; розширення доступу до ринків окремих територіальних громад; оптимізація регулювання й полегшення адміністративних процедур для МСБ, створення ефективною інфраструктури підтримки підприємництва.

У зв'язку з карантинними обмеженнями та військовими діями в Україні тимчасово вимушені були призупинити діяльність близько половини МСП. Ці підприємці змушені були звільнити до 50% штату працівників. Третина власників МСП зафіксували падіння своїх доходів вдвічі. У суб'єктів малого бізнесу відсутній достатній «запас міцності», щоб визначений час не працювати у збиток. Саме тому малий і середній бізнес гостро потребує посилення державної підтримки.

Нова економічна політика військового часу сприяла збереженню малого і середнього підприємництва такими інструментами: формування державного замовлення на продукцію; програми безвідсоткового кредитування для бізнесу; прийняття ряду важливих рішень з дерегуляції бізнесу; впровадження програми переміщення підприємств на безпечну територію; коригування податкової політики, що спрямована на зменшення фіскального навантаження на підприємства, у т.ч. МСП. Проведене дослідження свідчить, що внесені зміни до податкового законодавства, реалізація державних програм фінансової підтримки малих і середніх підприємств дають можливість проваджувати підприємницьку діяльність навіть в умовах війни.

З метою відновлення малого і середнього підприємництва в Україні потрібно забезпечити подальше зниження регуляторного й адміністративного навантаження на бізнес, зокрема шляхом заходів дерегуляції на засадах ризик-орієнтованого підходу.

Враховуючи вплив негативних наслідків на суб'єктів МСП, спричинених військовим станом, запропоновано комплекс заходів, які дозволять бізнесу вистояти в складних умовах. А саме: адаптація бізнес-процесів з урахуванням запобіжних заходів; оптимізація управління грошовими потоками; переорієнтація діяльності й ресурсів; покращення спілкування з партнерами й співробітниками; створення бізнес-моделей, заснованих на стійкості, інклюзивності, використанні цифрових технологій.

Обґрунтовані ключові аспекти, що впливатимуть на розвиток бізнесу в нових умовах. Це сталість, стійкість, інклюзивність й цифровізація. Цифровізація вирішить відразу кілька проблем, які протягом тривалого часу перешкоджали розвитку МСП. Зараз великі платформи у сфері електронної комерції надають МСП прямий доступ до необхідної інфраструктури й пулу споживачів та до фінансування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аграрне інформаційне агентство: веб-сайт URL: <http://agravery.com/uk/posts/show/kredit-vs-lizing-so-krase-obrati-agrariu> (дата звернення: 28.10.2022)
2. Бізнес у фокусі Європейського Союзу та Фонду розвитку підприємництва: що вдалося зробити? *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/projects/msp/2021/08/16/676867/> (дата звернення: 28.10.2022).
3. Бізнес під час війни. URL: https://biz.ligazakon.net/ru/aktualno/11677_bznes-pd-chas-vyni-dopovnyutsya. (дата звернення: 20.11.2022)
4. Білявський В. М., Шепута М. М. Реалізація інноваційних проектів як фактор підвищення конкурентоспроможності підприємства. *Сталий розвиток економіки*. № 1 (38). С. 131 – 137.
5. Булана О.О. Тенденції зміни підходів до державної підтримки економіки у країнах Європи та уроки для України. *Світ фінансів*. 2019. № 2(19). С. 149–154.
6. Варналій З. Мале підприємство в умовах ринкового господарювання. *Економіка і організація управління*. 2016. № 1. С. 58–79.
7. Видимі та латентні наслідки COVID-19 для регулювання соціально-трудових відносин в сфері МСБ України. URL: <http://eap-csf.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/Vidimi-ta-latentni-naslidki-COVID-19-1-1.pdf> (дата звернення: 28.10.2022).
8. Гевлич Л. Л., Гевлич І. Г. Державна підтримка вітчизняного малого бізнесу: стан та перспективи. *Економіка і суспільство*. 2017. №11. С. 66–71.
9. Дергачова В. В., Колешня Я. О. Державна підтримка малого та середнього бізнесу в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 20. С. 130–133.

10. Державна підтримка бізнесу. *Дія: Бізнес. Експорт*: веб-сайт. URL: https://export.gov.ua/242-derzhavna_pidtrimka_biznesu (дата звернення: 28.10.2022).
11. Деренько О. Міжнародний досвід державного регулювання та підтримки малого підприємництва. *Бізнес Інформ*. 2018. № 5. С. 97–104.
12. *Державна служба статистики України*: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 25.10.2022).
13. Дослідження Keep Going: нагальні потреби підприємців під час війни URL: <https://business.diaa.gov.ua/cases/novini/doslidzenna-keep-going-nagalni-potrebi-pidpriemciv-pid-cas-vijni>
14. Євроасоціація і нові можливості для розвитку малого бізнесу в Україні. *Gazeta*: веб-сайт. URL: <http://gazeta.zn.ua/macrolevel/evroassociaciya-i-novye-vozmozhnosti-dlya-razvitiya-malogo-biznesa-v-ukraine-.html> (дата звернення: 25.10.2022).
15. Зробок О. О., Макалюк І. В. Технологічні парки України: особливості функціонування та зарубіжний досвід. 2017. Випуск № 20. С. 63 – 70.
16. Ільчук М. М., Ус С. І., Дмитрук М. І., Ільчук О. М. Теоретичні засади розвитку підприємництва. *Економіка АПК*. 2020. № 3. С. 100-105.
17. Інституції, що забезпечують підтримку підприємництва. *Міністерство економіки України*: веб-сайт. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=0ced3c9f-a057-4852-9072-151dd387356a&title=Institutsii-SchoZabezpechuiutPidtrimkuPidprimnitstva> (дата звернення: 28.10.2022).
18. Інтернет-портал Дія.Бізнес: веб-сайт. URL: <https://business.diaa.gov.ua> (дата звернення: 28.10.2022)
19. Каменична А.М. Неврегульовані питання фінансового забезпечення аграрного сектору економіки держави. *Економіка АПК*. 2019. № 1. С. 104.
20. Карантин залишив без роботи майже 280 тисяч українських підприємців. *Інформаційне агентство Уніан*: веб-сайт. URL:

<https://www.unian.ua/economics/finance/karantinzalishiv-bez-roboti-280-tisyach-ukrajinskih-pidpriyemcivnovini-ukrajina-10974785.html> (дата звернення: 28.10.2022).

21. Квасниця О. Особливості державної підтримки малого бізнесу у зарубіжних країнах. *Світ фінансів*. 2017. Вип. 2. С. 177–187.

22. Кміть В. М., Падура А. В. Державна підтримка суб'єктів малого підприємництва. *Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Вип. 7. С. 14–17.

23. Коваленко В. В, Радова Н.В. Банківський кредит у формуванні фінансово-інвестиційного механізму розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. *Економіка та суспільство*. 2020. Вип. 22. С. 78-92.

24. Козак Ю. Г., Уханова І.О. Сутність та роль технопарків в інноваційному розвитку країни. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2017. № 1(35). Том 16. URL: <http://rinek.onu.edu.ua/article/view/113487> (дата звернення: 28.10.2022)

25. Комерційний банк «Приватбанк»: веб-сайт. Платформа кредитування малого бізнесу «Країна успішного бізнесу» від «Приватбанк». URL: <https://privatbank.ua/business/lizing> (дата звернення: 28.10.2022)

26. Красноносова О. М., Харченко Р. В. Інструментарій державної політики у сфері підтримки та стимулювання розвитку малого бізнесу. *Проблеми економіки*. 2020. №4. С. 42–47

27. Красовська О. Регіональна та місцева політика малого і середнього підприємництва: від теорії до сталого розвитку. *Стратегія розвитку*. 2019. № 12. С. 14–18.

28. Красота О. В., Кір'єв І. С. Особливості розвитку малого підприємництва в умовах порушення макроекономічної стабільності. *Ефективна економіка*. 2021. № 2. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8671> (дата звернення: 09.11.2022).

29. Кредісов В. А. Організаційно-економічні форми підприємництва та проблеми його розвитку. *Менеджмент*. 2008. №10. URL:

http://www.nbuuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Menedzhment/2008 (дата звернення: 28.10.2022)

30. Лебьодкін К. С. Державна підтримка суб'єктів господарювання малого бізнесу. *Економічна теорія та право*. 2016. № 2 (25). С. 183–194.

31. Мальований М. І., Осіпова А. А. Кредитні аспекти державної підтримки сільськогосподарського виробництва України. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. 2020. Т. 31 (70). № 4. С. 96-102.

32. Маркетплейс фінансових можливостей для бізнесу. *Дія. Бізнес*: веб-сайт. URL: <https://business.diia.gov.ua/marketplace/finansuvanna/grant-programs#marketplace> (дата звернення: 28.11.2022)

33. Марченко О. Розвиток малого підприємництва: теорія і практика державної підтримки. *Економічний аналіз*. 2015. Вип. 11. С. 317–320.

34. Міністерство аграрної політики та продовольства України: веб-сайт. URL: <https://minagro.gov.ua/ua/pidtrimka/zvitnist> (дата звернення: 11.11.2022).

35. Міністерство економіки України: веб-сайт. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=fd7fb228-3d3c-43d6-a9a5-34eea3e04718&title=PidtrimkaMalogoISerednogoPidprimnitstvaNaDerzhavnomuRivni> (дата звернення: 17.11.2022).

36. Міністерство та Комітет цифрової трансформації України: веб-сайт. URL: <https://thedigital.gov.ua/> (дата звернення: 18.11.2022)

37. Моніторинг реалізації Стратегії розвитку МСП України на 2017-2020 роки, OECD Publishing. URL: www.oecd.org/eurasia/competitiveness-programme/eastern-partners/Monitoringthe-Implementation-of-Ukraine's-SME-Development-Strategy-2017-2020-UKR.pdf (дата звернення: 18.10.2022).

38. Національний банк України: веб-сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#1/> (дата звернення: 20.11.2022).

39. Німецько-Український фонд: веб-сайт. URL: <http://guf.gov.ua/uk/principi-roboti> (дата звернення: 28.10.2022)
40. Огляд інструментів підтримки бізнесу в період дії воєнного стану в Україні. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-pidtrymky-biznesu-v-period-diyi-voennoho-stanu-v> (дата звернення: 28.10.2022)
41. Ольвінська Ю. О. Особливості державного регулювання малого підприємництва у країнах світу. *Державне управління: удосконалення та розвиток: електрон. наук. фахове вид.* 2018. № 2. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/2951> (дата звернення: 17.11.2022).
42. Парадокси жовтня: стагнація роботи бізнесу й, водночас, черговий бум реєстрацій нових компаній та ФОП. Тренди економічного фронту у жовтні. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/business-in-war-october> (дата звернення: 18.11.2022)
43. Перелік програм підтримки малого і середнього підприємництва на державному рівні. *Міністерство економіки України*: веб-сайт. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=fd7fb228-3d3c-43d6-a9a534eea3e04718&title=PidtrimkaMalogoISerednogoPidprimnitstvaNaDerzhavnomuRivni> (дата звернення: 15.11.2022).
44. Підтримка бізнесу в умовах воєнного стану. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/221573.html>. (дата звернення: 18.11.2022)
45. Підтримка малого і середнього підприємництва. *Урядовий портал: веб-сайт*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/ekonomichnezrostannya/pidtrimka-malogo-i-serednogo-pidpriyemnictva> (дата звернення: 25.10.2022)
46. Піхняк Т. А. Державна регіональна політика – стратегія розвитку. *Стратегія розвитку*. 2019. № 12. С. 8–14.
47. Поліщук Г. О. Державна підтримка розвитку малого підприємництва: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Актуальні проблеми*

державного управління. 2017. № 1(51). С. 1–9.

48. Поповенко Н. С., Ганенко О. В. Державна підтримка розвитку малого бізнесу в Україні. *Економіка: реалії часу*. 2012. № 1(2). С. 126–132.

49. Портал державної допомоги: веб-сайт. URL: <http://pdd.amc.gov.ua/> (дата звернення: 23.10.2022).

50. Програма релокації: 761 підприємство переміщено в більш безпечні регіони. *Міністерство економіки України*. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=d152dcfe-7bde-49df-a69a-8d7f9586fc13&title=ProgramaRelokatsii> (дата звернення: 18.11.2022)

51. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо спрощення регулювання трудових відносин у сфері малого і середнього підприємництва та зменшення адміністративного навантаження на підприємницьку діяльність: Проект Закону від 13.04.2021 № 5371. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71653 (дата звернення: 18.11.2022)

52. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання деяких нестандартних форм зайнятості: Проект Закону від 25.02.2021 № 5161. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/25760> (дата звернення: 18.11.2022)

53. Про внесення змін до Закону України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни» щодо звільнення від відповідальності за порушення строків оприлюднення фінансової звітності у період дії воєнного стану або стану війни: Проект Закону від 16.05.2022 № 7378. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39622> (дата звернення: 18.11.2022)

54. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану: Закон України від 03.03.2022 р. № 2118-IX. URL: <https://tax.gov.ua/zakonodavstvo/podatkove-zakonodavstvo/zakoni-ukraini/77306.html> (дата звернення: 18.11.2022)

55. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (дата звернення: 18.11.2022)

56. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо адміністрування окремих податків у період воєнного, надзвичайного стану: Закон України від 01.04.2022 р. № 2173-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2173-20#Text> (дата звернення: 18.11.2022)

57. Про державну допомогу суб'єктам господарювання: Закон України від 01 лип. 2014 р. № 1555-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18> (дата звернення: 10.11.2022).

58. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11.09.2003 р. № 1160-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 9. Ст. 79.

59. Про затвердження Державної програми стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, на 2020-2022 роки. Постанова КМУ України від 27 трав. 2020 р. № 534. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-programi-stimulyvannya-ekonomiki-534-270520> (дата звернення: 28.10.2022).

60. Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні: Закон України від 21 груд. 2000 р. № 2157-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2157-14> (дата звернення: 23.10.2022).

61. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22 бер. 2012 р. № 4618-VI за станом на 25.03.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17> (дата звернення: 23.10.2022).

62. Проєкт Плану відновлення України. *Національна рада з відновлення України від наслідків війни.* URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/economic-recovery-and-development.pdf> (дата звернення: 28.10.2022)

63. Русанюк В.В. Сущность и цели государственной поддержки малого и среднего предпринимательства в аграрном секторе. *Економика АПК.* 2021. № 2. С. 102-112.

64. Смоленніков Д. О., Павленко Д. С. Модернізація державної економічної політики у сфері малого та середнього підприємництва. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління.* 2018. Вип. 4 (15). С. 127–134.

65. Соколова Л. В., Манакова О. В. Механізм державної підтримки розвитку малого бізнесу в Україні. *Вісник МСУ.* 2019. Т. ІХ. № 2. С. 14–17.

66. Стешенко О. О. Державне регулювання розвитку малого бізнесу в сучасних умовах. *Приазовський економічний вісник.* 2018. № 3. С. 82–88.

67. Структурні зміни в економіці. *Державна служба статистики України:* веб-сайт. URL: http://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze.htm (дата звернення: 18.10.2022).

68. *Українська служба Британської телерадіомовної корпорації BBC Україна:* веб-сайт. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/vert-tra-45512882>

69. Уряд запускає програми грантів для розвитку підприємництва та навчання українців. *Урядовий портал:* веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zapuskaye-programi-grantiv-dlya-rozv>

70. Фещенко О. М., Самокіна Г. В. Специфіка та гармонізація розвитку підприємництва в Україні. *Вісник ЖДТУ.* № 1 (79). 2017. С. 100 – 106.

71. Хотенко О. Державна підтримка малого та середнього підприємництва. *Інститут податкових реформ.* URL: <https://ngoipr.org.ua/blog/derzhavna-pidtrymka-malogo-ta-serednogo-pidpryyemnytstva/> (дата звернення: 28.10.2022).

72. Чуприна Л.В., Юзовицька С.А. Світовий досвід розвитку малого підприємництва та його використання в Україні. *Економіка та управління підприємствами*. 2019. Вип. 32. С.264-270.

73. Як змінились умови ведення бізнесу під час воєнного стану. URL: <https://mind.ua/openmind/20243421-ne-zupinyatis-yak-zminilis-umovi-vedennya-biznesu-pid-chas-voennogo-stanu> (дата звернення: 18.11.2022)

74. Lessening the economic impact of the COVID-19 crisis. URL: <https://eap-csf.eu/wp-content/uploads/COVID19-BriefingPaper-Lessening-economic-impact-of-covid19-crisis.pdf> (дата звернення: 18.10.2022).

75. More than 40% of small business owners fear re-entering the lockdown. URL: <https://eba.com.ua/bilshe-40-malyhpidpryyemtsiv-ne-gotovi-do-posylennya-karantynu/> (дата звернення: 18.10.2022).

76. Stevenson L., Lundstrom A. Patterns and trends in Entrepreneurship. SME Policy and Practice in Ten Economies. Swedish Foundation for Small Business Research: website. URL: <http://eng.entreprenorskapsforum.se/wp-content/uploads/2011/02/Patternsandtrends.pdf> (дата звернення: 19.10.2022).

77. Supporting small businesses through the COVID-19 crisis and towards the future: A 15-Point Action Plan URL: <https://www.intracen.org/uploadedFiles/15point.pdf> (дата звернення: 18.10.2022).

ДОДАТКИ

Стратегічні й програмні документи, що впливають на розвиток МСП в Україні

Найменування документа	Основні цілі / завдання
Загальні стратегічні та програмні документи	
Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікована Законом України від 16.09.2014 р. N 1678-VII	політичний діалог та реформи зовнішня політика та політика безпеки юстиція, свобода і безпека торгівля економічне та секторальне співробітництво фінансове співробітництво
Середньостроковий план пріоритетних дій Уряду до 2020 р. та план пріоритетних дій Уряду на 2017 рік, (розпорядження КМУ від 3 квітня 2017 р. N 275)	економічне зростання, ефективне врядування розвиток людського капіталу верховенство права і боротьба з корупцією безпека та оборона
План заходів щодо дерегуляції господарської діяльності (розпорядження КМУ від 23 серпня 2016 р. N 615)	створення сприятливих умов для ведення бізнесу
План дій щодо імплементації кращих практик якісного та ефективного регулювання, відображених Групою Світового банку у методології рейтингу "Ведення бізнесу" (розпорядження КМУ від 16 грудня 2015 р. N 1406)	входження України до провідної двадцятки країн світу у рейтингу Ведення бізнесу
Стратегія подолання бідності (розпорядженням КМУ від 16 березня 2016 р. N 161)	поетапне зниження в Україні масштабу бідності, соціального відчуження та запровадження нових механізмів її запобігання
Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2027 р. (постанова КМУ від 05 серпня 2020 р. N 695)	створення умов для динамічного, збалансованого розвитку регіонів України, територіальна соціально-економічна інтеграція та просторовий розвиток, ефективне управління регіонального розвитку
Секторальні та галузеві стратегічні та програмні документи	
Енергетична стратегія України на період до 2030 року, схвалена розпорядженням КМУ від 24 липня 2013 р. N 1071	розроблення стратегій для таких галузей промисловості, як електроенергія, ядерна енергія, вугілля, нафта і газ, інтеграція в енергетичний сектор ЄС
Концепція реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні (розпорядження КМУ від 1 червня 2016 р. N 402)	створення оптимальної якісної та ефективної державної системи правової охорони інтелектуальної власності

Джерело: сформовано автором на основі [57, 59 – 61]

Види державної підтримки суб'єктів малого і середнього підприємництва

№ з/п	Вид підтримки	Спосіб надання підтримки
1	Фінансова	1) часткова компенсація % ставок за кредитами, що надаються на реалізацію проектів МСП; 2) часткова компенсація лізингових, факторингових платежів та платежів за користування гарантіями; 3) надання гарантії та поруки за кредитами суб'єктів МСП; 4) надання кредитів, у тому числі мікrokредитів, для започаткування і ведення власної справи; 5) надання позик на придбання і впровадження нових технологій; 6) компенсація видатків на розвиток кооперації між суб'єктами МСП та великими підприємствами; 7) фінансова підтримка впровадження енергозберігаючих та екологічно чистих технологій; 8) інші види не забороненої законодавством фінансової державної підтримки.
2	Фонди підтримки підприємництва	Через Український фонд підтримки підприємництва, інші загальнодержавні, регіональні та місцеві фонди підтримки підприємництва шляхом фінансування цільових програм та проектів
3	Інформаційна	1) створення та забезпечення функціонування державних, регіональних і місцевих інформаційних систем, інформаційно-телекомунікаційних мереж, сприяння започаткуванню підприємницької діяльності за допомогою Інтернету; 2) надання інформації: про стан виконання державних, регіональних і місцевих програм розвитку малого і середнього підприємництва та рівень ефективності державної підтримки; про стан розвитку МСП; про об'єкти інфраструктури підтримки МСП; іншої інформації (економічної, правової, статистичної, виробничо-технологічної, з питань маркетингу)
4	Консультаційна	1) сприяння утворенню об'єктів інфраструктури підтримки МСП, які надають консультаційні послуги суб'єктам МСП, та забезпечення їх діяльності; 2) спрощення доступу до інформації в режимі реального часу.
5	Державна підтримка суб'єктів МСП у сфері інновацій, науки та промислового виробництва	1) надання фінансової підтримки для утворення об'єктів інфраструктури підтримки МСП у сфері інновацій, науки та промислового виробництва, у тому числі бізнес-інкубаторів, інноваційних бізнес-інкубаторів, науково-технологічних центрів, центрів трансферу технологій; 2) сприяння розвитку венчурного підприємництва; 3) створення системи економічних стимулів для розвитку економіки на основі технологічних інновацій; 4) передачі наукової продукції, створеної за рахунок бюджетних коштів, для її впровадження у виробництво;

		<p>5) створення умов для залучення суб'єктів МСП до укладення договорів субпідряду у сфері інновацій та промислового виробництва;</p> <p>6) стимулювання залучення іноземних інвестицій і розвитку взаємовигідної міжнародної інноваційної співпраці;</p> <p>7) створення умов для поширення кооперації між суб'єктами МСП та великими підприємствами.</p>
6	Державна підтримка суб'єктів МСП, що провадять експортну діяльність	<p>1) сприяння просуванню на ринки іноземних держав продукції вітчизняного виробництва (товарів, робіт і послуг), об'єктів інтелектуальної власності та створення сприятливих умов для українських учасників експортної діяльності;</p> <p>2) співпраці з міжнародними організаціями та іноземними державами у сфері розвитку МСП;</p> <p>3) утворення об'єктів інфраструктури підтримки МСП, що сприяють експортній діяльності, зокрема шляхом надання фінансової підтримки (кредитування, гарантування, страхування експортних операцій, часткова компенсація частки відсоткових ставок за кредитами для провадження експортної діяльності, часткове покриття витрат суб'єктів МСП, пов'язаних із здійсненням маркетингових заходів на зовнішньому ринку, вивченням кон'юнктури зовнішнього ринку, пошуком партнерів, просуванням товарів на нові ринки, участю у виставково-ярмарковій діяльності за кордоном, відрядженням спеціалістів для вивчення ринків іноземних держав, підготовкою, перепідготовкою та підвищенням кваліфікації персоналу суб'єктів МСП з питань експортної діяльності);</p> <p>4) сприяння участі суб'єктів МСП у виставково-ярмарковій діяльності за кордоном для представлення продукції вітчизняного виробництва, у тому числі шляхом надання фінансової підтримки, надання в оренду виставкових площ, часткового покриття витрат суб'єктів МСП, пов'язаних з участю у виставково-ярмарковій діяльності за кордоном;</p> <p>5) сприяння поширенню за кордоном інформації про потенційні можливості вітчизняного МСП та забезпеченню доступу до іноземних інформаційних мереж для пошуку ділових партнерів.</p>
7	Державна підтримка суб'єктів МСП у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу	<p>1) створення та розвитку мережі бізнес-інкубаторів;</p> <p>2) розроблення та виконання освітніх програм, спрямованих на підготовку, перепідготовку і підвищення рівня кваліфікації кадрів для суб'єктів МСП;</p> <p>3) створення умов для підвищення рівня професійних знань і ділових якостей фахівців з числа соціально незахищених верств населення;</p> <p>4) надання навчально-методологічної, науково-методичної допомоги суб'єктам МСП;</p> <p>5) сприяння участі у програмах обміну міжнародним досвідом з метою запровадження передових технологій.</p>

Джерело: сформовано автором на основі [61]

Інфраструктура підтримки малого і середнього підприємництва за регіонами станом на початок 2021р.

Регіони (області)	Бізнес-центри	Бізнес-інкубатори	Технопарки/ індустріальні парки	Лізингові центри	Фонди підтримки підприємництва	Інвестиційні фонди і компанії	Інноваційні фонди і компанії	Інформаційно-консультативні установи	Об'єкти інфраструктури створені за участі місцевих органів влади	Усього громадських об'єднань підприємців	Із них зареєстровано на регіональному рівні	Координаційні ради
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Вінницька	5	0	4	3	9	48	33	457	2	80	1	34
Волинська	2	2	0	0	5	0	0	1	9	28	0	15
Дніпропетровська	54	7	1	19	1	1	0	10	40	58	7	39
Донецька	20	3	9	30	1	237	121	599	1	65	2	19
Житомирська	2	1	2	4	2	7	8	257	2	112	112	29
Закарпатська	2	2	0	3	3	27	22	117	0	0	0	0
Запорізька	2	6	0	2	1	20	2	15	5	75	19	27
Івано-Франківська	18	3	2	4	7	0	0	78	3	64	64	20
Київська	9	5	2	12	8	10	4	88	6	78	1	38
Кіровоградська	5	0	1	0	3	0	12	47	30	52	10	26
Луганська	9	0	0	0	0	0	0	13	0	38	5	4
Львівська	17	1	3	9	8	2	0	22	13	60	38	32
Миколаївська	14	2	0	1	8	14		62	0	65	65	0
Одеська	3	0	0	0	4	0	0	0	20	38	0	1
Полтавська	11	4	6	5	13	62	35	615	0	2708	2708	32
Рівненська	1	1	1	0	0	24	2	10	0	42	42	21

Продовження додатку В

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Сумська	4	5	0	3	7	5	2	21	6	76	25	26
Тернопільська	7	3	0	0	1	10	0	18	0	30	30	17
Харківська	26	1	18	9	8	142	2	328	0	48	0	15
Херсонська	1	3	1	0	7	19	9	1	0	112	112	23
Хмельницька	3	1	2	4	1	0	1	151	3	62	18	27
Черкаська	5	3	0	3	2	1	38	5	11	56	36	26
Чернівецька	7	1	1	1	10	2	2	26	2	57	57	13
Чернігівська	2	0	0	0	2	0	0	4	2	47	20	24
м. Київ	157	13	33	429	57	1466	476	658	1	310	0	11
Всього по Україні	386	67	86	541	168	2097	773	3603	156	4361	3372	519

Джерело: сформовано автором на основі [12; 37]

Показники підтримки малого й середнього підприємництва у розрізі регіонів України у 2021р.

Регіон (область)	Кількість навчальних закладів, у яких		Кількість проведених навчальних семінарів, тренінгів	Кількість проведених форумів, круглих столів, конференцій	Кількість учасників	Кількість профінансованих бізнес-проектів	Загальна площа приміщень, переданих в оренду (м ²)	Кількість регіональних замовлень, розміщених серед МСП
	запроваджено навчання основам підприємництва	здійснюють перепідготовку і підвищення кваліфікації у сфері підприємництва						
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Вінницька	23	0	1353	12	17130	36	4585,38	0
Волинська	0	7	0	0	0	0	0	0
Дніпропетровська	0	0	224	34	7464	6	123522,74	708
Донецька	75	12	3633	422	37935	81	138,74	3806
Житомирська	3	0	338	50	4200	13	78393,4	41324
Закарпатська	5	0	0	0	0	0	0	0
Запорізька	5	7	1228	65	15994	3	20069,14	19119
Івано-Франківська	0	0	1106	214	12699	48	1101226,88	971
Київська	25	8	0	0	4494	0	371756,3	0
Кіровоградська	18	0	364	307	3538	5	62756	23697
Луганська	4	0	22	6	541	48	104914	2014
Львівська	158	10	2034	268	30254	187	228065,56	2148
Миколаївська	0	0	32	0	1042	0	0	0

Продовження додатку Г

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Одеська	58	0	0	0	0	16	97573,9	0
Полтавська	78	10	1150	73	40210	32	15240	0
Рівненська	0	0	113	0	1241	0	0	0
Сумська	2	2	1250	60	12356	0	8	0
Тернопільська	35	10	780	215	8250	0	9056	16473
Харківська	0	0	879		7623	0	0	0
Херсонська	0	0	329	0	3400	0	50723,4	0
Хмельницька	14	3	38	34	436	0	189,1	0
Черкаська	48	14	297	556	8654	0	5734,5	3357
Чернівецька	7	2	520	59	6414	0	141552,92	5921
Чернігівська	6	8	0	25	375	1	26079,8	0
м. Київ	0	0	917	110	18495	7	113804,91	0
Всього по Україні	564	93	16607	2510	242745	483	2555390,67	119538

Джерело: сформовано автором на основі [12; 37]

Умови надання кредиту на розвиток малого бізнесу (інвестиційне кредитування) деякими банками в Україні

Умови інвестиційного кредитування малого бізнесу	Банки	
	Креді Агріколь банк	АТ «Укрексімбанк»
Графік погашення	кредит погашається щомісячно рівними частинами, сплата процентів щомісячно	щомісячно, з 1 по 7 число місяця, наступного за звітним (у січні та травні - до 15 числа)
Максимальний розмір ліміту	до 75% від вартості проекту, та до 85% за умови надання додаткового забезпечення	до 70%
Валюта	гривня, долар США, євро	національна або іноземна валюта
Вид фінансування (форма видачі)	кредит надається у вигляді невідновлюваної кредитної лінії; грошові кошти надаються в безготівковій формі шляхом перерахування кредитних коштів з позичкового рахунку на поточний рахунок позичальника/ контрагента згідно договору / рахунку-фактури та за наявності клопотання клієнта.	кредит або невідновлювана кредитна лінія
Комісія	одноразово 1% від суми встановленого ліміту	визначається згідно з чинними Тарифами комісійної винагороди АТ «Укрексімбанк»
Авансовий внесок	до 25%	1) разі започаткування нового виду діяльності – не менше 30 процентів від вартості проекту; 2) в інших випадках – власний внесок може бути зменшений.

Джерело: сформовано автором на основі [32; 38]

Фінансові продукти та програми допомоги малому і середньому підприємництву банківськими установами в Україні

Фінансові продукти банківської установи для МСП	Програма підтримки
АТ «ОЩАДБАНК»	
<ul style="list-style-type: none"> – акційне кредитування АПК; – програма часткової компенсації вартості с/г техніки та обладнання вітчизняного виробництва; – соціальне підприємництво кредитування спільно з WNISEF; – програми підтримки МСБ від місцевих органів влади; – банківська гарантія; – бланкові (беззаставні) овердрафти Клієнтам МСП; – кредитування ОСББ/ЖБК; – авалювання векселів; <p>придбання нових та бувших у використанні транспортних засобів, с/г техніки та обладнання</p>	<p>«Будуй своє»:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Навчання та консалтинг для підприємців і стартапів. 2. Швидке відкриття рахунку, миттєва картка та зручний інтернет – банк. 3. Інструменти для ведення бізнесу від партнерів програми на привабливих умовах. 4. Отримання фінансової підтримки.
АТ «УКРЕКСІМБАНК»	
Кредити МСП в аграрному секторі Кредитування за програмою «Білоруський імпорт»	
АБ «УКРГАЗБАНК»	
<p>Здійснює кредитування за напрямками:</p> <ul style="list-style-type: none"> – в межах державної програми стимулювання енергоефективних заходів в житловому секторі – в межах співпраці Банку з Урядом Республіки Білорусь – в межах співпраці Банку з Німецько-Українським фондом (НУФ) 	<p>Банк запровадив лінійку ЕКО-продуктів та пропонує клієнтам скористатися лояльністю Банку у вигляді ЕКО-надбавки до депозитних програм та зниженої % ставки по кредитних програмах.</p>
ПАТ КБ «Приватбанк»	
<ul style="list-style-type: none"> – Ведення рахунків: виручка, інкасація, відкрита виписка, ІВАН, цілодобове обслуговування, Приват24 для бізнесу, рахунок у банку, сторінка для бухгалтера; – Обслуговування карток: картка «Ключ до рахунку», корпоративні картки, реєстрові поповнення, паливні картки; – Еквайринг та платежі: еквайринг, міні-термінал miniPOS, прийом платежів по QR-коду, чайові cashless, оплата паркування, платіжний термінал, «Оплата частинами» і «Миттєва розстрочка», інвойс в оплату частинами, нотаріальні платежі, безготівкові платежі, інструменти e-commerce, регулярні платежі, платіжні вимоги, прийом платежів, платежі за телефоном; – Зарплатний проект; – Страхування колективу та ін. 	<ul style="list-style-type: none"> – КУБ (Країна успішного бізнесу); – Кредитний ліміт; – Гарантовані платежі; – Кредитна лінія; – Агросезон; – Кредит під депозит; – Інвестиційний кредит; – Бізнес-іпотека; – «Теплі» кредити для ОСББ/ЖБК

Джерело: сформовано автором на основі [17; 31; 38]

Види державної фінансової підтримки суб'єктів господарювання АПК по
Україні у 2020 році, тис. грн.

Області	2801030 «Фінансова підтримка заходів в АПК шляхом здешевлення кредитів»	2801230 «Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств»	2801350 «Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградарств та ягідників і нагляд за ними»	2801540 «Державна підтримка галузі тваринництва»	2801580 «Фінансова підтримка сільгосподаровиробників» (техніка)	Всього по програмам
Вінницька	10 389,0	19 753,4	55 609,8	997 578,9	114 669,7	1198 000,8
Волинська	18 521,7	10 838,3	12 421,7	66 138,2	11 426,1	119 345,9
Дніпропетровська	8 219,4	10 179,4	46 518,3	75 796,7	44 317,7	185 031,4
Донецька	2 435,6	3 463,5	5 061,1	22 546,7	23 085,3	56 592,3
Житомирська	6 978,5	4 346,0	15 718,6	68 933,2	33 014,8	128 991,1
Закарпатська	321,3	3 835,9	34 165,8	11 978,5	1 217,7	51 519,2
Запорізька	12 412,2	8 160,3	2 561,3	23 061,9	48 920,7	95 116,4
Івано-Франківська	9 474,1	3 672,3	9 033,5	68 944,3	5 147,4	96 271,6
Київська	19 954,9	4 709,9	41 723,8	118 419,2	34 734,6	219 542,4
Кіровоградська	7 860,7	10 539,1	0,0	48 459,4	37 700,6	104 559,8
Луганська	4 755,5	4 646,9	0,0	22 804,4	39 942,4	72 149,2
Львівська	6 314,0	8 415,6	36 467,1	41 459,2	13 687,0	106 343,0
Миколаївська	7 722,1	13 600,8	10 645,6	29 796,4	58 410,2	120 175,1
Одеська	8 292,1	12 135,5	11 344,8	25 181,4	68 274,6	125 228,5
Полтавська	20 548,6	14 300,4	2 024,1	77 784,4	44 181,8	158 839,2
Рівненська	9 147,2	4 315,2	710,6	32 374,0	15 816,0	62 363,0
Сумська	9 431,1	7 974,6	716,2	34 902,3	56 150,3	109 174,5
Тернопільська	28 639,5	7 122,4	11 454,3	90 641,4	35 431,1	173 288,6
Харківська	10 060,4	10 182,1	9 641,8	76 949,9	42 717,9	149 552,0
Херсонська	5 761,9	9 169,3	13 123,7	32 089,0	37 396,9	97 540,8
Хмельницька	24 760,6	10 841,8	34 748,3	136 326,6	46 824,5	253 501,8
Черкаська	19 282,7	10 354,9	5 463,7	140 348,4	34 351,0	209 800,7
Чернівецька	6 764,7	3 302,6	29 916,7	12 443,9	8 149,6	60 577,5
Чернігівська	7 865,3	8 446,8	2 595,6	138 336,4	57 372,4	214 616,5
ДКСУ			3 298,1			3 298,1
Всього	265 913	204306,9	394964,5	2393294,8	912 940,2	4171 419,4
К-сть підприємств, які скористалися програмою	723	5 100	171	154 074 (в т.ч. фіз особи)	7 043	

Джерело: сформовано автором на основі [34]

Джерело: сформовано автором на основі [34]

Додаток Ж

Інформація щодо державної фінансової підтримки суб'єктів господарювання АПК станом на 2021 р. у розрізі банків, тис. грн.

№ з/п	Програми підтримки розвитку АПК	ПАТ КБ "Приватбанк"	ПАТ "Ощадбанк"	ПАТ "Укрексімбанк"	ПАТ АБ "Укргазбанк"	інші банки	Всього
1	2	3	4	5	6	7	8
1	2801230 «Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств» - всього	78 095,65	33 107,46	5 250,03	7 570,31	0,00	124 023,45
	<i>в т. ч. за напрямками:</i>						
	часткова компенсація вартості закупленого у суб'єктів насінництва насіння сільськогосподарських рослин вітчизняної селекції	4 901,85	1 089,72	60,00	373,63	0,00	6 425,20
	часткова компенсація витрат, пов'язаних з наданими с/г дорадчими послугами	154,93	48,60	0,00	0,00	0,00	203,53
	часткова компенсація вартості придбаної сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва	69 113,32	28 646,74	4 477,72	6 699,79	0,00	108 937,57

Продовження додатку Ж

	часткова компенсація відсоткової ставки за залученими у національній валюті кредитами, наданими державними банками	3 925,55	3 322,40	712,31	496,89	0,00	8 457,15
2	2801540 «Державна підтримка галузі тваринництва» - всього	0,00	0,00	178,54	3 398,96	63 096,32	66 673,82
	<i>в т. ч. за напрямками:</i>						
	часткова компенсація відсоткової ставки за банківськими кредитами	0,00	0,00	178,54	3 398,96	170,21	3 747,71
	надання часткової компенсації вартості будівництва та реконструкції об'єктів, профінансованих за рахунок банківських кредитів	0,00	0,00	0,00	0,00	62 926,11	62 926,11
3	2801580 «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» (техніка)	380 252,10	351 306,03	103 421,20	76 933,03	1 027,83	912 940,19
	Всього	458 347,75	384 413,49	108 849,77	87 902,30	64 124,15	1103637,46

Джерело: сформовано автором на основі [34; 37]

